

Univerzitet u Sarajevu
Filozofski fakultet
Odsjek za književnosti naroda Bosne i Hercegovine

PRIPOVJEDAČKO DJELO ALEKSE MIKIĆA

Završni diplomski rad

Studentica: Edina Džafo

Mentorica: prof. dr. Edina Murtić

Sarajevo, 2020.

Univerzitet u Sarajevu

Filozofski fakultet

Edina Džafo

Odsjek za književnosti naroda Bosne i Hercegovine i bosanski, hrvatski, srpski
jezik

Pripovjedačko djelo Alekse Mikića

Završni diplomski rad

Predmet: Književnost za djecu i omladinu

Mentorica: prof.dr. Edina Murtić

Sarajevo, juli 2020.

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Autobiografski diskurs u književnosti za djecu.....	3
3. Osvrt na djetinjstvo u autobiografskim pripovijetkama <i>Sunčana obala</i> i <i>Prijatelji iz Smogve</i>	5
3.1. Vrijeme i prostor u prozi Alekse Mikića.....	7
3.2. Likovi u pripovijetkama <i>Sunčana obala</i> i <i>Prijatelji iz Smogve</i>	10
3.3. Lik djeda u zbirci <i>Sunčana obala</i> Alekse Mikića.....	19
3.4. <i>Sunčana obala</i> Alekse Mikića.....	22
3.5. Pozicija pripovjedača u zbirkama <i>Sunčana obala</i> i <i>Prijatelji iz Smogve</i>	24
4. Realizam u zbirkama <i>Sunčana obala</i> i <i>Prijatelji iz Smogve</i>	27
5. Ratna tematika u pripovjedačkom djelu Alekse Mikića.....	32
6. Zaključak.....	41
7. Literatura.....	44

1. Uvod

Aleksa Mikić je rođen 1912. godine u selu Bukvik kod Brčkog. Dijete siromašnih roditelja, Mikić je vrlo rano morao da se bori za egzistenciju. Školovao se neredovno i kasno. Srednje obrazovanje je stekao pohađajući večernju gimnaziju u Sarajevu. Radio je razne poslove: bio tučač kamena na državnom putu, poslužitelj u seoskoj školi, poštar, fizički radnik na tuđim poljoprivrednim gazdinstvima, gonič stoke, opštinski službenik itd. Učestvovao je u narodnooslobodilačkom ratu. Poslije rata, od 1948. do 1956. godine urednik je u redakciji sarajevskog dnevnog lista „Oslobođenje“. Zatim je jedan od osnivača i dugogodišnji urednik poznatog lista za mlade „Male novine“. Jedno vrijeme je bio i sekretar Udruženja književnika Bosne i Hercegovine. Umro je 1985. godine u Sarajevu.

Aleksa Mikić se u bosanskohercegovačkoj književnosti za djecu pojavljuje u godinama pred Drugi svjetski rat. Književni rad započeo je poezijom, objavljujući u listovima pjesme u folklornom, zmajevski artikulisanom prosedeu (*Proleće i zima, Ćuran i petao*). Muris Idrizović navodi da Mikić već tada postavlja osnove svoje poetike “intimnog vezivanja za stvari, ljude i životinje, što će vremenom prerasti u intimiziranje s personificiranim ili stvarnim licima” (Idrizović: 1989: 30).

Pripovjedački opus Alekse Mikića sadrži desetak radova: *Za plugom* (1939), *Maramica* (1950), *Dječaci iz odreda* (1953), *Sunčana obala* (1954), roman *Pjesma na Konjuhu* (1956), zbirka *Male priče o velikoj djeci* (1957), *Priče o malim borcima* (1959), *Prijatelji iz Smogve* (1962), roman *Djevojčica sa plakata* (1964), zbirka *Zvonici i daljine* (1976), roman *Preko rijeke* (1957. i 1975), zbirka *Vatre na Kozari* (1981).

Tzv. **velike teme** kojima se autor bavio u svome pripovjedačkom djelu su tema djetinjstva i tema rata.¹ U zbirkama *Sunčana obala* i *Prijatelji iz Smogve* autor piše o djetinjstvu prije Drugog svjetskog rata, dok ostale zbirke pripovijetki i romani imaju narodnooslobodilačku tematiku. Cilj ovog rada je predstaviti pripovjedačko djelo Alekse Mikića kako bi se pokazala razlika između dijela opusa koji tematizira predratnu stvarnost i dijela koji pripada angažiranoj književnosti. Zbirke pripovijetki *Sunčana obala* i *Prijatelji iz Smogve* su autobiografske, te ćemo analizirati sve bitne odlike autobiografizma u ovim zbirkama vodeći se knjigom *Autobiografski diskurs djetinjstva* Andrijane Kos Lajtman. Poziciju pripovjedača

¹ Ako je djetinjstvo jedna od temeljnih poetičkih odrednica književnosti pisane za djecu, tema rata, ili neka druga vrsta sukoba ili agona, prisutna je u književnosti od njenog postanka, jer se kroz tu temu promatraju najveće ljudske muke i tajne, u vezi sa pitanjima o ljudskoj prirodi i njenoj konačnosti, koju određuje smrt. (Murtić: 2018: 246)

također ćemo analizirati u okviru autobiografskog diskursa. Mikić u ovim prozama o djetinjstvu piše realistički, uz povremene lirske opise. Borba za egzistenciju, utjecaj narodne književnosti na piščevo umjetničko stvaralaštvo, animalistička pripovijetka, položaj žene u društvu prije Drugog svjetskog rata, samo su neke od tema kojih se Mikić doticao u ovim dvjema zbirkama.

Odlike NOB književnosti analizirat ćemo u zbirci pripovijetki *Priče o malim borcima* kao i u romanu *Pjesma na Konjuhu*. Pokazat ćemo na koji način je tzv. “slobodno” djetinjstvo postalo djetinjstvo u službi političkog sistema. I u ovim djelima topos su bosankohercegovačka sela, javljaju se likovi djeda, bake, majke, ali svi oni imaju potpuno drugačiju ulogu od one u zbirkama *Sunčana obala* i *Prijatelji iz Smogve* – isključivo ideološku.

2. Autobiografski diskurs u književnosti za djecu

Autobiografija kao žanr se tokom čitavog vremena postojanja razvijala i mijenjala. Pojam autobiografija postoji od 18. stoljeća. Prije toga autobiografski tekstovi su imali različite nazive jer su bili oblikovani na različite načine, neopterećeni formalnim zakonitostima. U drugoj polovini 20. stoljeća autobiografski diskurs se naglo razvija te postaje jednim od “najzanimljivijih i najaktualnijih književnoteorijskih pitanja” (Andrijana Kos Lajtman: 2014: 20).

U posljednjih nekoliko decenija, autobiografski diskurs prisutan je i u književnosti za djecu. Ovim problemom bavi se Andrijana Kos Lajtman u knjizi *Autobiografski diskurs djetinjstva*. Autorica tvrdi da “se u prvi mah čini da autobiografski tekstovi i knjige za djecu nemaju ništa zajedničko. Ipak, nakon detaljnijeg uvida, može se uočiti da su tekstovi dječije književnosti relativno često pisani u okviru autobiografskog pristupa bilo koje vrste – bilo da je čitavo zbivanje autobiografski utemeljeno, bilo da su pojedini fragmenti pisani kao ekvivalenti onima u zbilji, bilo da je književni lik autobiografski motiviran (imenovan ili ne imenom autora)” (Kos Lajtman: 2014: 50). Bez obzira o kojem od navedenih pristupa se radilo, u autobiografskoj književnosti za djecu uvijek je predstavljen *hronotop djetinjstva*². Naime, djetinjstvo je podjednako vezano za dimenziju prostora i dimenziju vremena, unutar kojih se nalazi tačka *ja* koja predstavlja polazište svakog autobiografskog diskursa. Djetinjstvo je najčešća tema u dječijoj književnosti te je, po Kos Lajtman, “temeljno polazište autobiografskog diskursa dječje književnosti” (Isto: 2014: 51):

Djetinjstvo je jedno od najvažnijih životnih razdoblja, ono koje nas trajno određuje. Sve ono u što se razvijamo u kasnijim godinama – osobine koje posjedujemo, interesi koje očitujemo, uopće, čitav naš tjelesni, psihomotorni, kognitivni, emocionalni i socijalni razvoj – inicirano je i u velikoj mjeri predodređeno već razdobljem djetinjstva. (Kos Lajtman: 2014: 51)

Usljed toga, Kos Lajtman tvrdi da djetinjstvo najčešće poprima “kolekcionarsku funkciju specifične *riznice priča* podatne za bogata motivsko-tematska pretraživanja” (Kos Lajtman: 2014: 54).

Teoretičari koji su se bavili autobiografijom (Wilhelm Dilthey, George Misch, Georges Gusdorf, James Olney i Philippe Lejeune) slažu se da u osnovi autobiografskih tekstova leži

² O hronotopu djetinjstva pisat ćemo u narednim poglavljima.

načelo *istinitosti* i načelo *fikcionalizacije*. Razlog dugogodišnje zanemarenosti proučavanja autobiografskih tekstova leži upravo u njihovoj hibridnosti. Argumentaciju navedene tvrdnje iznosi James Olney u zborniku *Essays Theroretical and Critical* (1980), navodeći sljedeća obilježja autobiografskih tekstova: neliterarnost, tj. niži stupanj literarnosti autobiografije u odnosu na neke druge fikcionalne tekstove, neformaliziranost tekstova, te sklonost autobiografije samorefleksiji, što izravno smanjuje potrebu za naknadnom (teorijskom) refleksijom (Kos Lajtman: 2014: 24).

Subjekt autobiografske proze za djecu jeste dijete, ali dijete postaje i objekt različitih socioloških utjecaja. Neimaština, rat, porodična razdvojenost i druge socijalne prilike u autobiografskoj književnosti za djecu, od porodičnih hronika i pamćenja, prerastaju u kolektivno pamćenje.

U djelima bosanskohercegovačkih pisaca (Selimović, Kulenović, Andrić, Mikić...) česta su autobiografska sjećanja na period djetinjstva. Edina Murtić u tekstu *Zavičajno-kulturalna semantiziranost autobiografskih sjećanja u djelima bosanskohercegovačkih pisaca za djecu* navodi da se o autobiografskom diskursu u književnostima naroda BiH dosad nije puno pisalo. Razlog tome je već spomenuta činjenica da je autobiografskim tekstovima teško pristupiti jer oni podrazumijevaju načelo *fikcionalizacije* i načelo *istinitosti*.³

Andrijana Kos Lajtman analizirajući načela autobiografskog diskursa u hrvatskoj književnosti za djecu tvrdi da zanimljivost autobiografija proizlazi upravo iz toga što one predstavljaju *rubni žanr*:

Cijela književnost duboko je utemeljena u kategoriji istinolikosti⁴, pa tako i ona autobiografska, bez obzira što jednim svojim krakom snažno upire u zbiljski život, u njegovu prošlu, ali stvarnu događajnost (...) Stoga za proučavatelje književnosti s gledišta prikaza tema, događaja, osoba i njihovih odnosa, autobiografije ne bi trebale biti ništa manje zanimljive od strogo fikcionalnih tekstova. Štoviše, njihova zanimljivost dobrim dijelom i proizlazi upravo iz toga što predstavljaju rubni žanr. (Kos Lajtman: 2014: 29)

³ Promatrana iz različitih uglova, autobiografija se opire klasičnim teorijskim analizama. Autobiografski tekst podrazumijeva istovremenost fikcije i faksije, on stoga u žanrovskoj klasifikaciji jeste rubno područje. (Murtić: 2018: 247)

⁴ Istinolikost je termin koji je utemeljen još u vrijeme Aristotela. Presudniji je od termina istine, to je ono što ne proturječi autoritetima tradicije, u prvom redu uvriježenu pogledu na svijet, navikama, običajima i općem mnijenju.

3. Osvrt na djetinjstvo u autobiografskim pripovijetkama *Sunčana obala i Prijatelji iz Smogve*

Temeljna definicija autobiografije jeste *da neko sam piše o svom životu*. (Kos Lajtman: 2014: 22). Vlastito djetinjstvo je motivsko polazište svih Mikićevih pripovijetki. Kako i zašto je odlučio pisati o razdoblju svoga djetinjstva, te kako su nastale zbirke za koje kritika (Jeknić, Idrizović, Kadrić) smatra da imaju najveću literarnu vrijednost, pronalazimo u Mikićevom tekstu objavljenom u zbirci autobiografija *Dječji pisci o sebi* Ahmeta Hromadžića.

Mnogo sam čitao i učio, ali u početku nikad nisam pomišljao da bih i ja nešto mogao da napišem. Jednom, kad sam bio školski poslužitelj, ispričao sam svom drugu Boži, koji je tada išao u učiteljsku školu, jednu zgodu iz mog đlačkog života. On me je pažljivo slušao, a kad sam završio reče mi: "To je zanimljivo. Napiši priču o tome." Ja sam se nećkao, govorio mu kako to ne znam, ali je on bio uporan: "Napiši tako kao što si meni maloprije ispričao." Nisam imao kud, prihvatio sam se posla. Poslije nekoliko dana dao sam mu ono što sam napisao. On je bio oduševljen. Bila je to priča "Moj drug Stojan", koju sam kasnije objavio u zbirci "Sunčana obala". Božo mi je tada rekao: "Piši dalje." Poslušao sam ga. Tako su nastale moje zbirke pripovijedaka "Sunčana obala" i "Prijatelji iz Smogve" (Hromadžić: 1969: 108)

Edina Murtić konstatuje da za "mnoge autore dječije književnosti imamo potvrdu o vjerodostojnosti ispričanog u svjedočanstvima izvan književnih tekstova, kao što su razgovori s piscem, biografije..." (Murtić: 2018: 247). Za zbirke Alekse Mikiće (*Sunčana obala i Prijatelji iz Smogve*) i Branka Ćopića (*Bosonogo djetinjstvo, Bašta sljezove boje...*) navodi da "ne bismo mogli pouzdano utvrditi autobiografizam, da pisci nisu posvjedočili o istinitosti likova i događaja koje su opisivali" (Ibid: 247):

Priče iz ovih zbirki – to su priče moga djetinjstva. Tu je priča o mom prvom susretu sa knjigom, priča o školi i učitelju, o dječaku najamniku koji služi seoske gazde, o majčinoj ljubavi, prijateljstvu, o dječacima koji lutaju drumovima i traže posla... I najzad, to su priče o jednom bosonogom djetinjstvu koje može samo da sanja o onom što bi željelo da ima, da je, njegovo... (Mikić, u Hromadžić: 1969: 110).⁵

⁵ U daljoj elaboraciji rada često ćemo citirati Mikićeve riječi iz ove Hromadžićeve knjige, kako bismo, prije svega, potvrdili prisustvo autobiografskog diskursa u Mikićevim dvjema zbirkama.

Krenemo li od naslova pripovijetki u zbirkama *Sunčana obala* i *Prijatelji iz Smogve* Alekse Mikića uviđamo da nam autor na samom početku nastoji predočiti o kome i o čemu će pisati. Naime, nekolicina naslova su sintagme u kojima je prvi član prisvojna zamjenica moj/moja, dok nam drugi član govori o kojim osobama se radi: *Moj djed*, *Moja majka*, *Moja učiteljica*, *Moj drug Stojan*, *Moj prijatelj Ivan*, *Moj susjed Mirko*, *Moja baka*. Vlastiti identitet i pisanje o njemu uvijek podrazumijeva i druge. Murtić naglašava da pisci na taj način stvaraju najprije “obiteljsku hroniku”, a zatim postaju i “dio kolektivne historije i sjećanja” (Murtić: 2018: 248). Naime, u prirodi autobiografskog pripovijedanja je “da pripovijedanje o sebi uvijek više ili manje korespondira s pripovijedanjem o drugima, s obzirom da su u okviru nečije biografije uvijek smještene i biografije drugih osoba. Ne samo da drugi neprestano imaju upliv u naše vlastite živote već se i mi kao subjekti konstituiramo u relaciji prema drugome...” (Kos Lajtman: 2014: 35).

Andrijana Kos Lajtman navodi da postoje istraživanja koja pokazuju da “su se tijekom povijesnog razvoja autobiografije kao ‘žanra’ mijenjali mjesto i jačina naglasaka na svakom od pojedinih dijelova trijade (ja/ pišem/ život - autori antike i srednjovjekovlja stavljali su naglasak na sastavnicu *život* (“ja pišem svoj *život*”), nastojeći ga čim vjernije ili iscrpnije ispričati; autori iz razdoblja renesanse, baroka i romantizma na sastavnicu *ja* (“ja pišem svoj *život*”), stavlajući u prvi plan sebe kao individuu, dok bi modernu autobiografiju karakterizirao naglasak na članu *pišem* (“ja *pišem* svoj *život*”), tj. na istraživanju i propitivanju različitih pripovjednih postupaka i strategija” (Kos Lajtman: 2014: 23).⁶ Ukoliko bismo historijski posmatrali navedenu trijadu, Aleksa Mikić bi pripadao posljednjoj. Međutim, iako književni kritičari Mikićevu poetiku etiketiraju kao autobiografsku, bitno je naglasiti da pisac nije slijedio nijednu teoriju i “žanr”, nije istraživao i propitivao različite pripovjedne postupke i strategije. M. Idrizović kaže da Mikić “nije prihvatio nijednu od postojećih teorija niti je podešavao svoje proze nekom konceptu.” (Idrizović: 1989: 30). Stoga, Mikića bismo u odnosu na gore navedenu trijadu svrstali među prve – pisce koji su naglasak stavljali na pisanje o *životu*.

⁶ Teoretičari autobiografije Wilhelm Dilthey, George Misch, Georges Gusdorf, James Olney i Philippe Lejeune (između ostalih) nastojali su autobiografiju odrediti kao književnu vrstu te hronološki ukazati na njene različite oblike.

3. 1. Vrijeme i prostor djetinjstva u prozi Alekse Mikića

Kada je u pitanju dječija autobiografska književnost, *hronotop djetinjstva* podrazumijeva dimenziju vremena i dimenziju prostora jer su “sva djetinjstva uronjena u specifičan kronotop, u jedinstvenu mrežu konstituiranu i od vremenskih i od prostornih odrednica” (Kos Lajtman: 2014: 50), pri čemu svaka mreža koja se dalje narativno razrađuje predstavlja polazište, model – historijski i geografski. Unutar ovakve mreže Lajtman navodi da je tačka oko koje se gradi autobiografski diskurs – tačka ‘ja’, te je iz tog razloga hronotop djetinjstva jako bitan za autobiografski diskurs: u djetinjstvu “se odvijaju rane, a ponekad ujedno i najljepše godine života pojedinca, i konstruiraju njegovi prvobitni identiteti” (Kos Lajtman: 2014: 51). Gdje god možemo govoriti o autobiografičnosti u dječijoj književnosti, ona je vezana uz predočavanje vremena i prostora, *vremenoprostora* djetinjstva. Pripovijetka u kojoj je Mikić najdublje zaronio u svoja sjećanja iz djetinjstva je *Moja baka* iz zbirke *Sunčana obala*:

Prve slike iz djetinjstva i prva saznanja o tome da živiš, da postojiš, obično su vezana za neki događaj u kojem je pristuna majka. A kod mene je bilo drugačije: moja prva takva saznanja nisu vezana za majku, već za baku, moje majke majku... (Mikić: 1990: 195).

Aleksa Mikić u mnogim pripovijetkama koristi glagol *sjećam se* prije nego što će ispričati neki doživljaj. Na taj način pisac otkriva čitaocu da ono što on piše jesu *sjećanja*, te da njegovi tekstovi pripadaju autobiografskom diskursu. Takva je spomenuta pripovijetka *Moja baka*:

Sjećam se, baka se gotovo nikada nije odvajala od mene. (Mikić: 1990: 195)

Edina Murtić konstatuje da se “autobiografsko u bosanskohercegovačkoj književnosti za djecu prepoznaje u toposima, ambijentu i opisanim likovima” (Murtić: 2018: 249).

Temeljni narativni prostor zbirke *Sunčana obala* je piščev zavičaj - selo Bukvik kod Brčkog sa značajnim brojem prostornih tačaka otvorenog i zatvorenog tipa: ulica, njiva, rijeka, škola, prostor rodne kuće. Ovi prostori imaju jaku integracijsku ulogu koja je usmjerena prema uspomenama ili sjećanjima pripovjedača. Aleksa Mikić samo u nekoliko pripovijetki *poopćava* prostor koristeći imenice grad i selo. Na taj način pisci “teže univerzaliziranju proživljenog iskustva u kojima će se čitatelj pronaći” (Murtić: 2018: 246). Potvrdu

autobiografskog diskursa u zbirki *Sunčana obala*, kada je topos u pitanju, pronalazimo u pripovijetkama u kojima pisac spominje rijeku Tinju, planinu Majevicu i mnoga sela iz svog zavičaja. U pripovijeci *Moj drug Stojan* pisac spominje nazive okolnih sela:

Mnogi od đaka morao je da propješači po sedam-osam kilometara da bi stigao u školu prije nego što počne nastava. A u našoj školi, na Batnjiču, takvih je bilo mnogo. Sva djeca iz Vujičića, Gornje Skakave, Ulovića, Vitanovića... Pa i on, moj drug Stojan, morao je svako jutro i svaku večer da pređe po sedam kilometara. (Mikić: 1969: 55)

Na taj način Mikić spada u grupu pisaca (Dubočanin, Čopić Pandžo i dr.) kojima prostori **zavičaja** proizvode događaje, osjećaje, ali i obrnuto, prostori postaju objekti u koje se upisuju individualna sjećanja. Tema zavičaja neodvojiva je od teme prirode i povezanosti s njom u autobiografskom diskursu bosanskohercegovačkih pisaca za djecu:

Priroda se, u ovoj zlatnoj generaciji pisaca nakon Drugog svjetskog rata, povezuje sa doživljajem zavičajnog prostora i prvih doživljaja u otkrivanju sebe u svijetu. (Murtić: 2018: 249)

Lirski trenuci u Mikićevim pripovijetkama su rijetki, ali oni umnogome doprinose osjećanju bliskosti, topline, čovječnosti kojima odišu neke pripovijetke. Pronalazimo ih u nekoliko opisa pejzaža iz piščevog zavičaja, kao npr. u pripovijeci *Goniči stoke* iz zbirke *Prijatelji iz Smogve*:

Ležao sam nalećke pored vatre i gledao u nebo posuto zvijezdama, koje su nestašno treptale. Mjesec je tek izlazio iza visokih krošnji šumskih stabala i ubrzo je svojom srebrninom osvijetlio cijelu šumu... (Mikić: 1990: 170)

Milan Crnković u knjizi *Dječja književnost* navodi da je priroda prisutna u svim vrstama dječije književnosti jer dijete traži doživljaj prirode (Crnković: 1980: 174-186). Tako se fabula svih pripovijetki iz zbirki *Sunčana obala* i *Prijatelji iz Smogve* odvija na selu, u prirodnom ambijentu. Samo jedna priča iz zbirke *Sunčana obala* odvija se u gradu – *Knjiga iz izloga*. U autobiografskoj dječijoj prozi često je predstavljanje grada kao nečeg novog i nepoznatog naspram sela i prirode. Kod Mikića ovaj postupak pronalazimo u spomenutoj pripovijeci *Knjiga iz izloga*:

Tada u mom selu nije bilo željeznice kao danas, pa se u grad išlo pješice, dugo, dugo (...) Što smo se više približavali gradu, svijeta je bivalo sve više. A kad smo ušli u glavnu gradsku ulicu, kroz koju se moralo proći prije nego što se uđe na marvenu pijacu, gužva je bila tako velika da sam se jedva probijao i sustizao oca... (Mikić: 1969: 52)

Na važnost zavičaja i mjesta u kojima je provodio dane djetinjstva upućivao je i sam autor. O nastanku zbirke pripovijetki *Prijatelji iz Smogve* autor kaže:

Iz života u moravičkim šumama i potiču moje priče: Goniči stoke, Berači hmelja, Bjeluša, Neprijatni gosti, Crveni cvijet, Prijatelj iz Smogve, Šumarev sin i neke druge. Ove priče objavljene su u knjizi Prijatelji iz Smogve. (Mikić, u Hromadžić: 1969: 109)

Topos svih pripovijetki iz ove zbirke je moravička šuma, gdje je pisac radio kao najamnik, čuvar stoke. Kako je došao u sremsko selo Morović, pisac kaže:

I pošto mi je otac sve više zabranjivao da čitam, ja sam jedne noći sa torbom punom knjiga napustio očev dom. Obreo sam se u sremskom selu Moroviću, gdje sam našao novog gazdu. (Hromadžić: 1969: 108)

Djetinjstvo Alekse Mikića bilo je izuzetno teško. Pisac je sam posvjedočio u autobiografiji koju je Ahmet Hromadžić objavio, da je rođen “u siromašnoj seoskoj porodici” (Mikić, u Hromadžić. 1969: 100). Napuštanje sela kod mnogih pisaca dječije autobiografske književnosti podrazumijeva odlazak u veće mjesto ili grad. Međutim, kod Mikića to nije slučaj. Mikić svojevrijedno odlazi iz rodnog sela zbog očevog protivljenja njegovom daljem školovanju. Iz ove Mikićeve epizode života uviđamo kolika je bila piščeva želja za znanjem i uspjehom. U Moroviću je prihvatio da čuva čopor svinja uz uslov da može čitati knjige. Očevo protivljenje Mikićevom daljem školovanju u sebi krije **patrijarhalni kod**, o čemu ćemo više pisati u narednom poglavlju.

3. 2. Likovi u pripovijetkama *Sunčana obala* i *Prijatelji iz Smogve* Alekse Mikića

Ruralni zavičaj kao topos u prozi podrazumijeva određen način života, svjetonazore, jezik, ali i likove. U prethodnom poglavlju spomenuli smo da Aleksa Mikić već u naslovu pripovijetki čitaocu otkriva o kojim likovima će pisati. Likovi u zbirci *Sunčana obala* su, prije svega, članovi užeg kruga porodice, osobe s kojima je pisac svakodnevno provodio vrijeme: majka, otac, baka, djed (*Moja majka, Moj djed, Moja baka, Priče moga djeda*). Taj krug se proširuje likovima s kojima se Mikić sretao u školi, te osobama iz piščeve okoline (*Moja učiteljica, Moj drug Stojan, Moj prijatelj Ivan, Moj susjed Mirko...*). Edina Murtić navodi da “porodični kosmos u tekstovima bosanskohercegovačkih pisaca koji se bave autobiografskim diskursom (Ćopić, Kulenović, Mikić, Pandžo, ali i Selimović, Andrić i dr.) donosi svijet patrijarhalne zatvorenosti i porodične intime” (Murtić: 2018: 248). Kvalitet Mikićevih pripovijetki iz zbirke *Sunčana obala* je upravo u **pripovijedanju o patrijarhatu**⁷, koje ga čini živim, ali na način da pisac **ne razara suštinu patrijarhata i ne kida niti tog načina života:**

(...) korijen Mikićevih proza je u patrijarhalnom svijetu, u svijetu patrijarhalnih odnosa, u dubini patrijarhalnog smisla življenja, i Mikićeve proze žive i same od te patrijarhalne dubine, i iz nje, pa je to svakako njihov kvalitet. (Jeknić, u Mikić: 1990: 11)

Mikićev svijet patrijarhata pronalazimo u pripovijetkama u kojima spominje oca. O tome nam je pisac posvjedočio u autobiografiji koju je objavio Ahmet Hromadžić. Naime, po završetku osnovne škole pisac je molio oca da ga pošalje u gimnaziju. Imao je učitelja koji je nastojao da mu pomogne – u Brčkom mu je pronašao porodicu koju bi služio, a ona bi ga zauzvrat slala u gimnaziju. Međutim, otac se nije slagao s tim. Mikić o tome kaže:

A kad god bih ocu pomenuo svoj odlazak, on se lomio, mrštio, ćutao. Bio sam njegovo najstarije dijete i, po nepisanom zakonu koji se u našem kraju prenosio s koljena na koljeno, trebalo je da najstariji sin ostane kod kuće i pomogne roditeljima othraniti mlađu braću i sestre. Tako je i bilo. (Mikić, u Hromadžić: 1969: 107)

⁷ Patrijarhalno-folklorno naslijeđe, sveprisutna priča i potreba za pripovijedanjem, predstavljaju tematsko-motivski i idejni nukleus, koji će se od sredine XX stoljeća umjetnički artikulirati u pripovijetki za djecu. (Kadrić: 2010: 32)

Pripovijetka u kojoj je to identično ispričao je *Lipov cvat* (Mikić: 1990: 58). Još jedna pripovijetka u kojoj autor piše o ogromnoj želji za školovanjem, a u kojoj se krije patrijarhalni kod je *Neostvoreno šegrtovanje*. U kuću im je došao očevar stari prijatelj i nagovarao oca da dječaka pošalje na kovački zanat. Međutim, otac se isprva protivio tome:

- *Kako ću, on mi je najstariji. S njim bih lakše othranio ovu nejač.*

I pri tome otac pokaza rukom na moju mlađu braću i sestre, koji su se bili skupili iza peći u uglu sobe. (Mikić: 1990: 78)

Iako je otac postigao dogovor sa starim prijateljem, dječak ipak nije otišao na zanat:

Sutradan otac ništa ne progovori o mom odlasku na zanat. Pa ni drugi, ni treći dan. A ja se nisam usuđivao da mu o tome ma šta spomenem (...) A kad je osvanuo petak, umjesto u grad, otac me doveo gazda-Bogdanovoj kući. S njime se pogodio da kod njega ostanem godinu dana. Tako sam ja, umjesto na zanat i u šegrtsku školu, otišao da služim druge. (Mikić: 1990: 79)

U mnogim pripovijetkama pisac uzgred spominje oca kao autoritet – glavu kuće, čija se riječ morala strogo poštovati. Na taj način lik oca igra veliku ulogu u toku i razvoju radnje. Često se radnja pripovijetke prekida ili pokreće očevom odlukom. Tako u pripovijeci *Babaja* majka mora na očevar zahtjev spremati večeru gostu, iako se, zbog neimaštine, protivi tome. Pisac to komentariše ovako:

A očeva volja za sve nas u kući bila je zakon koji je morao da se poštuje i izvršava. (Ibid: 131)

Patrijarhalni koncept svijeta u Mikićevim pripovijetkama podrazumijeva i **lik majke**. Autor je jednu pripovijetku posvetio majci, i dao joj naziv *Moja majka*:

Moja majka je bila najbolja žetelica u cijelom kraju (...) Za vrijeme žetve je svaki domaćin upravo želio da na svojoj njivi vidi svoju majku sa srpom u rukama. Majka je od ranog jutra do sumraka provodila na tuđim imanjima i žela pšenicu. Svaki put kad bi odlazila na rad sa sobom je u drvenoj kolijevci na ramenu nosila i moga dvomjesečnog bracu. Nekada je tako i po pet kilometara pješaćila do njihove zrele pšenice. Oštri bridovi kolijevke su se usijecali u njena ramena i ona su često krvarila. (Isto: 38)

Na samom početku pripovijetke pisac je na realističan način opisao ženu u sudaru sa okrutnim okolnostima i prilikama sredine. Žena, a time i majka, na prostorima bosanskohercegovačkih sela, do Drugog svjetskog rata u Bosni i Hercegovini bila je marginalizirana jer je uloga tadašnje žene-majke bila da radi i brine o osnovnim životnim potrebama ukućana. Iz gore navedenog citata zaključujemo da su ženina fizička snaga i rad osobine zbog kojih su ih muškarci cijenili. Morala se slagati sa svim očevim odlukama, bez prava ikakvog glasa. U pripovijeci *Nezaboravne večeri* dječak se druži s prijateljima koji su nastavili školovanje – Nastom i Božom, međutim, otac mu to strogo brani. Time Mikić pokazuje dokle je sezao patrijarhat u sredini u kojoj je živio - životi ukućana bili su pod potpunom kontrolom oca. U trenucima kada se majka nije slagala, morala je šutjeti:

Majka me je preklinjala da poslušam oca, mada je i ona uvidjela da on nije u pravu. Željela je mir u kući. (Mikić: 1990: 108)

Lik majke u književnosti često ima zaštitničku ulogu kada je u pitanju odnos otac – sin. Kod Mikića, u navedenoj pripovijeci, majka štiti dječaka od oca u trenutku kada se kasno vraća kući:

- *Nipošto u kuću. Bojim se isprebijaće te otac. Zaprijetio mi je da ti ni večeru ne smijem dati. Zatim se majka vrati u kuhinju, otuda donese malo hljeba i sira...* (Isto: 109)

Idrizović navodi da je Mikić “njegovao tip verističke, stvarnosne, ispovjedne proze s rijetkim poetskim akcentima” (Idrizović: 1989: 30). O realizmu u Mikićevm pripovijetkama govorit ćemo u u jednom od narednih poglavlja. Ipak, kada je lik majke u pitanju čitalac ne može a da ne primjeti realističke, a ponekad i naturalističke opise majke. Portret majke u pripovijeci *Lipov cvat* je izrazito stvaran:

Majka je u posljednje vrijeme došla nekako suva, suva, lice joj se izdužilo i više nego obično bilo ispresijecano borama... (Mikić: 1990: 59)

U pripovijeci *Poklon* autor dopunjuje opis portreta majke omogućavajući čitaocu da stvori još jasniju sliku ovog lika:

Poslije oca, majka je bila još najodjevenija. A sva njena odjeća sastojala se od poderanog jelečeta, u stvari tri komada obične krpe, rubine od najobičnijeg beza, i očevih gotovo dotrajalih čarapa i opanaka. I to je bilo sve. (Mikić: 1990: 136)

U autobiografskoj književnosti za djecu iz kruga šire okoline nezaobilazan je **lik učitelja/učiteljice**.

U sedam Mikićevih pripovijetki iz zbirke *Sunčana obala* sporedni likovi su učitelj ili učiteljica (*Knjiga iz izloga, Moj drug Stojan, Lipov cvat, Lovac divljih pataka, Neočekivani susret, Veliki prijatelj, Teleskop*), dok jedna nosi naziv *Moja učiteljica*. Stjepan Hranjec je pisao o liku učitelja u dječjoj književnosti: „Svako je uvođenje učitelja u djelo s razlogom – ili da autor upozori na kakav postupak iz školske prakse ili da predstavi poželjan model odgajatelja“ (Hranjec: 2009:92).⁸

Pojavom lika učitelja u Mikićevim pripovijetkama javlja se i problem “odgojnosti”. Naime, u većini ovih pripovijetki lik učitelja je predstavljen kao uzor kojeg treba slijediti. Stjepan Hranjec je konstatirao da “je predstavljanje učitelja moguće zapaziti u čitavoj amplitudi odnosa, autorova odnosa prema liku i funkcije koju taj lik ima“ (Hranjec: 2009:88). Tako u Mikićevim pripovijetkama možemo pratiti skalu autorova odnosa prema učiteljima. Mikić je u pripovijeci *Moja učiteljica* čitaoca upoznao sa dva različita tipa učitelja, onako kako ih je on kao dječak doživljavao. Jedan tip učitelja je strogi:

Plasio sam se učiteljice. Za mene je ona bila bauk. Strašna, nemilosrdna... Jedva sam čekao da pređem u treći razred i da se tako riješim svoje učiteljice. Jer, treći i četvrti razred vodio je učitelj, njen muž, koji je bio oličenje dobrote. Za nas đake oni su predstavljali suštu suprotnost. (Mikić: 1990: 48)

Međutim, na kraju pripovijetke dječak povrijedi nogu, te se stroga učiteljica koju dječak nije volio pretvara u drugu, bolju osobu. Na taj način Mikić ipak idealizira lik učiteljice:

⁸ Stjepan Hranjec u knjizi *Ogledi dječje književnosti* (2009) navodi da promatranjem promjena koje su se dogodile u dječjoj književnosti te promjena u prikazu lika učitelja, moguće je govoriti o četiri razine karakterizacije ovog lika: idealizacija, objektivna karakterizacija, humorizacija i ironizacija (pejorizacija).

Otada je učiteljica svaki dan dolazila našoj kući. Sama je pregledala i previjala ranu i svaki put mi govorila šta su učili u školi toga dana. Zadavala mi je zadatke koje sam izrađivao kod kuće i pokazivao joj ih sutradan. I svakog dana iznova sam se radovao njenom dolasku. (Isto: 50)

Iako je lik učitelja u Mikićevim pripovijetkama idealiziran, možemo zaključiti da je učitelj za dječaka predstavljao osobu koja je odigrala značajnu ulogu u njegovom djetinjstvu. O učitelju autor kaže sljedeće:

I ma koliko da živim, nikada neću zaboraviti moga učitelja Petra Božića. Zahvaljujući njemu zavolio sam knjigu, koja me je uvodila u meni dragi, dotad nepoznati svijet... S knjigom u ruci upoznao sam mnoge kontinente, narode, običaje, ona me uvodila u razne oblasti nauke i kulture. A da njega, učitelja - mog najboljeg druga i prijatelja, nije bilo, možda od toga ne bi bilo ništa. Njemu sam kasnije posvetio i nekoliko svojih pripovijedaka. (Mikić, u Hromadžić: 1969: 106-107)

Potvrdu navedenih riječi pronalazimo, između ostalih, i u pripovijeci *Teleskop*:

Ne znam da li je ikada ijedan đak imao boljeg učitelja nego što je to bio moj učitelj. Možda ga je imao, ali ja to naprosto neću da priznam. Neću, jer ljubomorno čuvam uspomenu na svog učitelja. Od njega sam čuo sve ono što je najbolje, vidio što je najljepše. On mi je prvi dao osnove pismenosti i polako me uvodio u novi svijet, u svijet knjiga... S njim sam često odlazio u lov i tako još bolje upoznao prirodu i njene ljepote, zajednički smo radili u bašti, radili u pčelinjaku... (Mikić: 1990: 145)

Lik učitelja u Mikićevim pripovijetkama neodvojivo je povezan s **temom knjige** i prvim susretom sa svijetom literature. U tom smislu možemo pratiti treću relaciju odnosa učitelj-dječak. "Čitanje u autobiografskim sjećanjima na djetinjstvo ima jednaku važnost kao i pisanje. Andrić, Selimović, Čopić i dr. pišu o inicijalnim susretima sa književnim tekstovima i knjigama kao predmetom žudnje. Lik učitelja, profesora, nerijetko je okarakteriziran kao sudbinski za početak i nastavak pisanja." (Murtić: 2018: 248-249). Činjenica da je Mikić odrastao na selu govori nam koliko je bilo teško doći do bilo kakve knjige. Koliko su knjige formirale i usmjerile piščev dalji život, a samim time i poziv, svjedoče riječi Alekse Mikića:

U djetinjstvu gotovo svakog čovjeka nađe se nešto što na ovaj ili onaj način kasnije usmjeri njegov život. U mom slučaju to su bile knjige. A knjige sam zavolio čim sam naučio da čitam i pišem. Prvo je

počelo sa stogodišnjim kalendarom, sanovnikom i roždanikom, jer otac drugih knjiga niti je kupovao niti je volio. (Mikić, u Hromadžić: 1969: 103)

Potvrdu navedenih riječi pronalazimo u prvim rečenicama pripovijetke *Knjiga iz izloga*, što predstavlja još jedan dokaz autobiografskog diskursa u Mikićevim pripovijetkama:

Knjige su bile san moga djetinjstva. Da imam mnogo knjiga – malih i velikih, sa mekim i tvrdim koricama – to je bilo ono o čemu sam neprestano maštao. Jedine knjige koje smo imali u kući bile su stogodišnji kalendar sa roždanikom i sanovnikom i knjižica o svetoj Bogorodici.

(Mikić: 1990: 51)

Dakle, u većini pripovijetki u kojima se pojavljuje lik učitelja, obavezno se spominju knjige i dječakovi susreti s njima. Knjige su za siromašnog dječaka sa sela predstavljale nešto novo i nepoznato. Učitelj je bio jedina osoba koja ih je imala, stoga je razumljivo zašto je lik učitelja prisutan u velikom broju Mikićevih pripovijetki. Poštovanje prema učitelju i interesovanje za knjige udvostručilo se onog trenutka kad je dječak ušao u učiteljev stan:

U školi sam zavidio učitelju na punim ormarima knjiga u učionicama. Tada sam mislio da su to njegove, a ne školske knjige. A, kad sam jednom s njim ušao u njegov stan i pomogao mu da nešto unese u veliku sobu, oči su mi stale: bože, koliko samo knjiga! Duž cijelog sobog zida nalazile su se poredane u vitrinama. Bilo ih je više nego u ormarima po školskim učionicama. (Isto: 51)

Učitelj je, s druge strane, izuzetno cijenio dječakovo interesovanje za knjige. Tako je u spomenutoj pripovijeci dječak s ocem boravio u gradu, gdje su naišli na knjižaru s izlogom prepunim knjiga. Dječaku je to bio prvi susret s knjižarom i za oko mu je zapala knjiga s bijelim koricama “koja mu je ostala u sjećanju za cio život” (Isto: 52).

U tekstu *Druga obala Alekse Mikića* navodi se tvrdnja da su “didaktički, pedagoški, moralistički sloj zagušili sloj pripovjedačke umjetnosti” u ovoj pripovijeci (Jeknić, u Mikić: 1990: 10). Boljim pripovjedačkim ostvarenjem smatra pripovijetku *Neočekivani susret*. Uistinu, jedino u ovoj pripovijeci lik učitelja i učiteljice nije idealiziran. Dječak se zapošljava kao školski poslužitelj vjerujući da će tu imati vremena za čitanje. Međutim, učitelj i učiteljica mu to ne dozvoljavaju. Mikić opisuje njihovu surovost i bezdušnost netipično i realistički. Stjepan Hranjec ovakavu karakterizaciju lika učitelja naziva objektivnom. Lik učitelja prema

ovom modelu ni po čemu nije idealiziran, učitelji su predstavljeni kao obični ljudi sa slabostima i manama, te možemo govoriti o četvrtom tipu odnosa autora prema učitelju:

(...) Radio sam po cijeli dan do iznemoglosti. Sve što god su tražili od mene. Odišlo mi je bilo puno prašine od školskih učionica i učiteljeva konja, kojeg, moram priznati, nikad nisam umio dobro istimariti. Uvijek su me grdili zbog toga. Kad god bi učitelj rukama prešao preko sapi, dlan bi ostajao bijel od prašine.

- *Ovo neću da vidim – rekao bi, i ja sam morao ponovo da timarim.*

(...) Ali posao se uvijek gomilao. Bilo ga je sve više. Učiteljica me počela podučavati kuhanju. Morao sam joj sada spremati ručak dok je ona ostajala u školi. Nisam baš bio vješt kuhar i nisam malo prijekora dobio od nje za zagorjela jela (...) Oni bi mi, istina, ponekad davali ponešto da ručam od onog što je od njih preostalo. Ipak sam najčešće ostajao bez ručka. (Mikić: 1990: 99-100)

U ovoj pripovijeci moguće je napraviti paralelu između Čehovljevog lika Vanjke iz istoimene pripovijetke i Mikićevog lika dječaka. Naime, tematika pripovijetke je ista – težak život dječaka šegrta koji je morao služiti drugima. U Mikićevoj pripovijeci dječak je morao krišom čitati knjige jer mu učitelj i učiteljica nisu dozvoljavali, baš kao što je i Vanjka morao krišom, pod prigušenim svjetlom, pisati pismo djedu na selo. Likovi učitelja i učiteljice kod Mikića su su, ipak, nosili više ljudskosti od onih kod Čehova - Vanjku je gazdao tukao. Međutim, Dragoljub Jeknić primjećuje da je kraj pripovijetke *Neočekivani susret* “loš, tipičan i nepotreban.” Učiteljica nakon mnogo godina posjećuje dječaka, sada već odraslog zaposlenog novinara u redakciji, govoreći mu:

- *Došla sam da te vidim - rekla je tihim i pomalo nesigurnim glasom (...) Često srećem tvoje ime na stranicama lista. Naprosto nisam mogla da vjerujem da si to ti (...) Poželjela sam da te vidim i odlučila da te posjetim (...) Koliko sam puta svom pokojnom mužu rekla da ćeš ti daleko dotjerati. Još onda sam to znala. Vidjela sam koliko te privlače knjige i koliko si imao volje da učiš i čitaš... (Mikić: 1990: 101).*

Učiteljicinom posjetom Mikić opravdava način na koji su oni postupali prema dječaku i na kraju, po zakonu didaktike, ipak ih predstavlja dobrim. Dragoljub Jeknić konstatuje: “Zašto tražiti kraj svemu? Mikić je niz priča upropastio završnicom. Nepripovjedačkim finalom.” (Jeknić, u Mikić: 1990: 10).

Naslovi mnogih pripovijetki u ove dvije zbirke Alekse Mikića nose nazive **životinja** s kojima je pisac kao dječak bio posebno povezan (*Naš Jasenko, Moj dobri Cezar, Naša srna, Bjeluša, Malinka*). Odrastanje je autoru predstavljalo tešku borbu. U tom domenu Mikić pripada grupi pisaca realizma. Dubravka Težak u knjizi *Hrvatska poratna dječja priča* kao posebnu skupinu pripovijetki u “realističkom okviru” izdvaja animalističku pripovijetku.⁹ Edina Murtić konstatuje da “se težina svakodnevnice nadvladava različitim vidovima ljubavi unutar porodičnog kruga, a posebno mjesto u tome imaju domaće životinje, i njihova povezanost sa djecom koja ih doživljavaju sa jakim emocijama, bliskošću i zahvalnošću” (Murtić 2018 : 249). Iako je životinjski svijet prikazan “realistički vjerno u svom fizičkom obliku” (Kadrić: 2010: 70), Mikić na nekoliko mjesta daje antropomorfan¹⁰ opis njemu bliskih životinja. U dječijoj književnosti pisci životinje opisuju antropomorfno jer na taj način žele životinju približiti čovjeku. U pripovijeci *Naš Jasenko* Mikić piše o volu kojeg su braća, sestre i dječak neizmerno voljeli. Na jednom mjestu autor antropomorfno opisuje vola Jasenka, pripisujući mu ljudske osobine – razumijevanje, saosjećanje i zahvalnost:

On kao da je razumijevao našu zajedničku neimaštinu, nije se bunio, nego bi svojim dugim jezikom oblizao so s dlana, a onda bi nas, valjda u znak zahvalnosti, gledao svojim velikim, pametnim očima i s vremena na vrijeme dohvatio bi vrhom svoga jezika po našoj odjeći. (Mikić: 1990: 66).

Odvajanje od dragih životinja i kod današnjih dječijih pisaca predstavlja čest motiv (npr. *Cvjetko*, Šimo Ešić). U pripovijeci *Naš Jasenko* djeca su uspjela ubijediti oca da zadrži vola tako što ga je otkupio novcem zarađenim od voća:

I Jasenko, naš dragi Jasenko, ostao je s nama. (Mikić: 1990: 69)

Ljubav prema životinjama pisac je iskazao i u zbirci *Prijatelji iz Smogve*. Naime, pisac ovdje piše o životinjama s kojima se sretao u moravičkim šumama, tako da je povezanost sa

⁹ U bosanskohercegovačkom pripovjedačkom stvaralaštvu nemamo pisce koji su njegovali isključivo animalistički žanr (kao npr. Miroslav Hirtz u hrvatskoj književnosti), ali uočavamo da su se ove teme doticali svi oni autori koji su se bavili djetetom i djetinjstvom. (Kadrić: 2010: 56)

¹⁰ Crnković (1967) ističe četiri različita pristupa prikaza životinja: 1. antropomorfno prikazivanje životinja gdje antropomorfnosti nije svrha da podcrtava zbiljske osobine životinja, nego ima druge ciljeve; 2. prikazivanje životinja s dodavanjem nekih ljudskih osobina (govor), ali te dodane osobine samo brže i jednostavnije informiraju o onome što životinja osjeća i čini; 3. realističko opisivanje životinja na temelju zapažanja i promatranja; 4. kombinacija umjetničkog i znanstvenog opisivanja životinjskog svijeta gdje su znanstveni podaci uklopljeni u doživljaj prirode.

životinjama nezaobilazna tema u obje piščeve zbirke. Životinje su bile jedina bića s kojima je se autor družio, dijelio rijetke sretne trenutke, pa i posljednje zalogaje hrane. U pripovijeci *Naša srna* “suza u oku teško ranjene srne toplo, doživljeno i uvjerljivo izražava emotivnu bliskost između djeteta i laneta koje je nekada liječio, krišom čuvao i njegovao” (Kadrić: 2010: 71).

Rastanak od srne teško mu je pao:

Dugo sam te večeri sa Cigom bio pored naše Srne. Ona je ležala na travi opružena. Bilo mi je žao moje ljubimice. Kao da sam izgubio nešto što mi je bilo najdraže na svijetu. I da sam se toga časa sukobio sa čovjekom koji je u nju pucao, ko zna šta bi bilo. (Mikić: 1990: 90)

Pišući o bliskosti sa životinjama “pisac je pokazao ne samo instinktom uslovljene reakcije i ponašanje, strah, oprez, majčinsku ljubav nego i to da životinja zna da se raduje i da se tuguje, da voli, pati i pamti, pomaže čovjeku i uzvraća ljubav” (Kadrić: 2010: 72). Vjerni pratilac i najbolji prijatelj iz ovog perioda piščevog života bio je pastirski pas Cigo. Ukoliko pogledamo naziv pripovijetke – *Naša srna*, ne možemo a da se ne zapitamo na koga to pisac misli kada u naslovu upotrebljava prisvojnu zamjenicu u množini (*naša*) jer je dječak-pisac ipak bio sam u moravičkoj šumi. Ovo nam govori koliko je dječak psa Cigu volio i smatrao sebi bliskim. Pisac je čak uspio sprijateljiti psa i lane, iako se u početku nisu baš voljeli:

Lane i Cigo su se, ipak, sprijateljili. Hranio sam ih zajedno, istina Cigu hljebom, a mog “bolesnika” mlijekom, koje sam donosio svakog dana. U početku su bili nepovjerljivi jedno prema drugom. Kasnije se Cigo navikao na lane. Često mu je prvi prilazio, njuškao ga... A kad sam jednom bio izašao napolje da donesem vode, vrativši se, u kolibi zatekoh Cigu: svojim dugim jezikom lizao je ranu “našeg” bolesnika. Začudo, lane je bilo mirno. Kasnije su se njih dvoje toliko sprijateljili da nisu mogli jedno bez drugoga. (Mikić: 1990: 87)

Pas Cigo u ovoj Mikićevoj pripovijeci ima *pratilačku* ulogu. O životinjama u dječijoj književnosti općenito, Crnković i Težak kažu:

Sve su vrste dječje književnosti prepune životinja. Ima ih u narodnim pričama i dječjoj usmenom poeziji, u njihove su likove obučeni ljudski tipovi u basnama, u umjetničkoj priči i u romanu o djetinjstvu imaju i pratilačke i glavne uloge, a mogu se sresti u avanturističkom romanu i znanstvenoj fantastici, dok u slikovnici gotovo gospodare. (Crnković i Težak: 2002: 28)

3. 3. Lik djeda u zbirci *Sunčana obala* Alekse Mikića

Već je književna kritika primijetila da je lik djeda centralni u bosanskohercegovačkoj autobiografskoj prozi o djetinjstvu. Naime, u ovoj prozi postoji nekoliko “sakralnih priča” (Murtić: 2018: 251), pri čemu priča o djedu zauzima posebno mjesto. Djed je za Mikića “najtoplije utočište ponesene slike doživljenog” (Isto: 251). U pripovijeci *Moj djed* Mikić opisuje vrijeme provedeno s djedom slijedećim riječima:

Dani provedeni s djedom, to su bili najljepši dani u mome djetinjstvu. (Mikić: 1990: 25)

Mikić u naslovima dvije pripovijetke u zbirci *Sunčana obala* spominje djeda: *Moj djed* i *Priče moga djeda*, dok je pripovijetka *Bijeg iz vodenice* zapravo priča koju je dječaku ispričao njegov djed. Mikićev djed, kao djed Rade Branka Čopića, bio je najdraža ličnost u piščevom djetinjstvu. Pričanje, a samim time i pisanje ovih pripovijetki sazdano je na onome što je djed pričao unuku. Sve što je bilo zanimljivo, začuđujuće i novo za dječaka dolazilo je od djeda Đorđa. Djed je Mikiću razbuktavao maštu, poticao ga da se zanima za stvari koje su bile nedostižne dječaku iz tog kraja. O sjećanjima na djeda pisac kaže:

Djeda sam zavolio i od njega se nisam rastajao. S njim sam i spavao u istoj postelji. A po noći, kad bi on izlazio da obiđe stoku; često sam ga pratio. Tada mi je prenosio svoje oskudno znanje iz astronomije. Pokazivao mi Vlašiče, Velikog i Malog medvjeda, Veneru... Zvijezde na nebu bile su njegov časovnik. Po njima je određivao koja su doba noći... (Mikić, u Hromadžić: 1969: 103).

Najbitnija uloga djeda u životu djeteta je ona zaštitnička. Uloga djeda zaštitnika predstavlja dio patrijarhalanog, “naslijeđenog koda u kojem se u ljubav učitava i odgovornost i briga za najmlađe, koji su u pravilu nesamostalni i treba im lik zaštitnika od svijeta koji ne razumiju i koji ih zbog toga plaši” (Murtić: 2018: 251). U pripovijeci *Moj djed*, djed ima doslovno zaštitničku ulogu naspram dječaka koji je izložen nemilosrdnom stricu Simeunu koji iz ljubomore tuče dječaka. Kada to djed vidi, i sam počinje tući Simeuna govoreći:

-Znam, znam, nećeš sada, a što si to radio, a?... Zar unuka moga, ovako nejaka, da tučeš, katile jedan katilski! (Mikić: 1990: 29)

U pripovijetkama *Bijeg iz vodenice* i *Priče moga djeda* djed štiti dječaka od nepoznatog i nerazumljivog. Nakon što djed na sijelu priča o utvari u bijelom koja ga je pratila kroz šumu u pripovijeci *Priče moga djeda*, dječak ne smije otići sam do kolibe u kojoj je spavao s djedom:

- *Hajde u kolibu i lezi – reče mi djed.*

Umjesto da ga poslušam, ja sam se još više pripio uz njega.

- *Čekam tebe – najzad odgovorih.*

- *Bojiš se da ideš u kolibu?*

Ćutao sam. Malo kasnije primijetih:

- *Djede, ti mi jednom reče da nema utvara.*

- *Nikad ih nije ni bilo.*

- *Pa pričao si večeras...*

Djed se zakocenu od smijeha.

- *To sam ja večeras izmislio – reče.*

Meni laknu. Tek tada sam vidio kakvu bujnu maštu ima moj djed. Poljubih ga u njegov bradati obraz i zavukoh se u kolibu... (Mikić: 1990 37)

Čitajući ove dvije pripovijetke zaključujemo da su narodne priče, koje je Mikić kao dječak imao priliku slušati na sijelima kod djeda, piscu otvorile put ka stvaranju umjetničke priče. Također, ovo su jedine dvije pripovijetke koje sadrže i fikciju i istinitost, a već smo spomenuli da su to dva osnovna načela autobiografskog diskursa. Navedena pripovijetka *Priče moga djeda* ima osobine bajke – prikazani su nadnaravni i čudesni događaji i likovi. Tako je i sa pripovijetkom *Bijeg iz vodenice*. Sam prostor vodenice tipičan je za narodnu bajku. Bajkovit je i lik koji se dječaku ukazao u vodenici:

Bacih pogled gore i dah mi stade u grlu... Neka prilika s čupavom i velikom njuškom virila je kroz badžu. Stajala je tako časak, a onda se polako provuče i onako rundava, zaigra u vazduhu povrh mene, mlatarajući i gotovo dodirujući me svojim papcima... (Mikić: 1990: 32)

U ovoj pripovijeci Mikić opisuje kako su izgledala sijela na kojima su se pričale priče i pjevale narodne pjesme, te nam govori s kojim junacima iz **narodne književnosti** se sreo još u djetinjstvu:

*Najčešće bi dolazili Lazar Tanacković i Petar Pejić, djedovi drugovi iz djetinjstva, pa bi se onda zapjevao pjesmu o **Marku Kraljeviću i Musi Kesedžiji**. I mada smo tu pjesmu slušali više puta, nama*

bi uvijek stao dah u grlu kad bi Musa savladao Marka, oborio ga na zemlju i kleknuo mu na prsa, a svi smo se veselili kad bi vila pomogla Marku da ubije velikog junaka sa tri srca. (Mikić: 1990: 29)

Kako je narodna književnost utjecala na Mikićevu poetiku pronalazimo u sljedećim piščevim riječima:

A kad je došla zima, sijelilo se do u kasnu noć. Djedu su dolazili njegovi drugovi pa bi naizmjenično pjevali uz gusle. Junaci iz narodnih pjesama su tada razbuktavali moju maštu. Mnoge pjesme o Marku Kraljeviću, kosovskim junacima, o hajducima i uskocima znao sam napamet. Ponekad sam ih i ja uz gusle pjevao djedu i njegovim drugovima. (Mikić, u Hromadžić: 1969: 103)

3. 4. *Sunčana obala* Alekse Mikića

Sunčana obala je naziv pripovijetke (po kojoj je autor nazvao zbirku) u kojoj pisac piše o djetinjstvu s početka 20. vijeka, smještenom u selu Bukvik, pored Brčkog, u dolini rijeke Tinje. Autor naziv lokaliteta koji prerasta u metaforu jednog djetinjstva upotrebljava kao naslovnu sintagmu kojom želi pokazati sve bitne dimenzije djetinjstva. U ovoj pripovijeci, bilo je to djetinjstvo puno druženja, prijateljstva i igre. O svome djetinjstvu Mikić kaže:

Moje djetinjstvo se gotovo nipočemu nije razlikovalo od djetinjstva mojih vršnjaka. Volio sam igre i bio sam nestašan kao i mnogi drugi. Kući bih često dolazio pocijepane odjeće, pa sam zbog toga dobijao batine od majke. (Mikić, u Hromadžić: 1969: 100)

Pripovijedanje započinje rečenicom kojom nastoji pobuditi interesovanje čitaoca naglašavajući time njegovu ulogu. Autor izravno otvara temu naznačenu naslovom: “Možda će neko pokušati da na geografskom atlasu naše zemlje nađe Sunčanu obalu” (Mikić: 1990: 62). Nakon toga pripovjedač daje signal čitaocu da, bez obzira što se radi o prikazu vlastitog djetinjstva i ljubavi prema zavičaju, pripovijetka nosi određenu dozu univerzalnosti:

Ali uzalud će se mučiti. Nje tamo nema. Ona je, u stvari, postala prije tridesetak godina kada smo nas nekoliko dječaka jednom komadiću zemlje dali to ime. Kartografi ga ni do danas nisu ubilježili u mape i zato za Sunčanu obalu malo ko zna i u mome kraju. (Isto: 62)

Sljedećom rečenicom pisac nagovještava dalji tok radnje, sugerirajući da je njegovo djetinjstvo činilo sve ono što čini sretna djetinjstva: druženja, igre, prijateljstva, dogodovštine i nestašluci, imenujući taj period djetinjstva *Sunčanom obalom*:

Tek oni koji su na njoj provodili ljetne dane, pržili se na njenom vrelom pijesku, kupali se u hladnoj vodi rječice Tinje i sada se rado sjete svoje Sunčane obale. (Isto: 62)

U navedenim citatima autor idealizira zavičaj, nastojeći time idealizirati djetinjstvo promatrano iz pozicije odraslog pojedinca. Mikić je ovom pripovijetkom prikazao sve ljepote djetinjstva, kako vlastitog tako i djetinjstva općenito te iz tog razloga ovu pripovijetku piše u prvom licu množine. Ovo je pripovijetka koja „odudara od općeg stila pripovijedanja po

načinu razrade likova, po psihološkom kvalitetu i po realističkom stilu izdiferenciranom prema stvarnosti i likovima.“ (Jeknić, u Mikić: 1990: 11).

Lik Mirka Ilića predstavlja veliko osvježenje za Mikićevu primarno stvarnosnu prozu. Pojavom njegovog lika, Mikić se na trenutak udaljava od poetike koju doslijedno slijedi u svim prozama, i poput velikih pripovjedača za djecu prikazuje djelovanje djece **u okviru družine**. Pored *Sunčane obale*, još nekoliko pripovijetki govori o djelovanju djece u okviru družine: *Teleskop*, *Nezaboravne večeri*, ali u svim ovim pripovijetkama pronalazimo rečenice koje pokazuju da se Mikić teško oslobađa okova socijalne tematike. Čak i u pripovijeci *Sunčana obala* Mikić jednom rečenicom pokazuje da mjesto koje imenuje Sunčanom obalom ima i drugu svrhu, egzistencijalnu:

I naše majke često su tu dolazile, uvijale se pod teretom rubinjaša i pratljačama na brzaku prale rubine. (Mikić: 1990: 62)

Naziv zbirke predstavlja metaforu djetinjstva, ali sagledavši zbirku pripovijetki kao jednu cjelinu, s pravom možemo zaključiti da djetinjstvo Alekse Mikića nije bilo mnogo “sunčano”.

3. 5. Pozicija pripovjedača u zbirkama *Sunčana obala* i *Prijatelji iz Smogve*

Kada je u pitanju pozicija pripovjedača, Andrijana Kos Lajtman je ustanovila različite tipove autobiografske dječije proze na osnovu tri temeljna kriterija:

1. Kriterij sudjelovanja pripovjedača u radnji (najvažniji od tri kriterija koje primjenjujemo u raščlanjivanju autobiografskog diskursa, presudan je u determiniranju nekog diskursa autobiografskim)
2. Kriterij odnosa autobiografskog subjekta prema kategoriji vremena
3. Kriterij modusa diskurzivnog oblikovanja (Kos Lajtman: 2014: 86-100)

U daljem tekstu analizirat ćemo Mikićeve pripovijetke s obzirom na sva tri kriterija.

Proučavatelji autobiografije slažu se da je međusobni odnos triju temeljnih instancija svakog pripovjednog iskaza – **autora, pripovjedača i lika** – presudan kriterij u određivanju autobiografskog diskursa. Primjenom tog kriterija moguće je doći do taksonomije od šest tipova autobiografskog diskursa: *autobiografija u užem smislu*, *pseudoautobiografija*, *moguća autobiografija*, *biografija* i *hibridni tip* (Kos Lajtman: 2014: 87). Phillippe Leujeune za autobiografiju tvrdi da je “retrospektivni prozni tekst kojim neka stvarna osoba pripovijeda vlastito življenje, naglašavajući svoj osobni život, a osobito povijest razvoja svoje ličnosti” (Leujeune, u: Kos Lajtman: 2014: 38).¹¹ Leujeune u teorijsko proučavanje autobiografskog diskursa uvodi pojam *autobiografski ugovor* kojim označava “međusobni odnos autora, pripovjedača i lika, a pri čijoj je ovjeri presudna uloga čitaoca, čime se autobiografija posmatra kao sporazumni žanr, što samoj teoriji naglašava pragmatički, tj. komunikacijski aspekt” (Isto: 38).

S obzirom na sudjelovanje pripovjedača u radnji, *Sunčanu obalu* i *Prijatelje iz Smogve* moguće je odrediti kao *autobiografiju u užem smislu*. Prisutna je **autodijegetska naracija** kojom se **retrospektivno** pripovijeda Mikićevo razdoblje djetinjstva, od najranijeg pa perioda srednjoškolske dobi. Ovjeru autobiografizma pronalazimo u već spomenutoj i citiranoj knjizi

¹¹ Phillippe Leujeune se čitav znanstveni vijek bavio proučavanjem autobiografija. U svom tekstu Leujeune ističe da je, krenuvši od položaja čitatelja („(...) a to je moj položaj, jedini koji dobro poznajem”), pokušao shvatiti načine na koje ti tekstovi funkcioniraju te je uočio četiri presudna elementa: oblik uporabe jezika (pripovijedanje u prozi), tema (osobni život, povijest razvoja ličnosti), situacija autora (identitet autora i pripovjedača) i pozicija pripovjedača (identitet pripovjedača i glavnog lika te retrospektivna perspektiva pripovijedanja). Iz Leujeunove analize prozlazi da je s djelo koje zadovoljava navedene kriterije autobiografija. (Kos Lajtman: 2014: 38)

Ahmeta Hromadžića *Dječji pisci o sebi*, gdje Mikić jasno navodi mnoštvo faksijskih elemenata čije književne ekvivalente možemo pronaći u tekstu. Autodijegetsko pripovijedanje u prvom licu, naziv autora na koricama i objavljena autobiografija Alekse Mikića nedvojbeno ostvaruju tzv. autobiografski ugovor u zbirkama *Sunčana obala* i *Prijatelji iz Smogve*.

Andrijana Kos Lajtman navodi da se drugi kriterij pri određivanju nekog djela autobiografskim tiče načina na koji se u tekstu barata **kategorijom vremena**. Pri tome se autorica poziva na knjigu Helene Sablić-Tomić *Intimno i javno* u kojoj autorica postavlja dva temeljna modela navedenog odnosa: *hronološki omeđena autobiografija* i *asocijativna autobiografija*. Hronološki omeđena biografija podrazumijeva radnju o stvarnim događajima koji su na neki način utjecali na život pojedinca. U dječijoj autobiografskoj prozi najčešći je period školske i predškolske dobi, vremenski jasno omeđen (školski raspust, jedna školska godina, putovanje itd.). *Sunčana obala* na osnovu ovog elementa pripada hronološki omeđenoj autobiografiji jer Mikić piše kako o predškolskoj dobi (*Moja baka*), tako i o školskom periodu svoga djetinjstva. To su najčešće pripovijetke u kojima pisac spominje učitelje i školske drugove. Jedna od njih je i *Moja učiteljica*:

Sa osnovnom školom, sa prvim kosim i uspravnim crtama, došle su i prve brige. Nisam bio od onih đaka koji dobijaju najbolje ocjene. S računom sam uvijek ratovao, a u početku se ni sa lijepim pisanjem, takozvanim krasnopisom nisam dobro slagao....(Mikić: 1990: 47)

U zbirkama *Sunčana obala* i *Prijatelji iz Smogve* naracija se ostvaruje iz prilično velikog vremenskog odmaka, koji je vidljiv od početka do kraja teksta. U pripovijeci *Mlinar Matija* prva rečenica nam to jasno potvrđuje: “Kao da ga sada gledam: visok, krupan, gustih obrva i velikih brkova na koje se hvatao paspalj od meljave...” (Mikić: 1990: 40), kao i posljednje rečenice: “Nema više djeda Matije. Nema više ni njegovog vodenog mlina sa ogromnim drvenim točkom. I njega je pregazio zub vremena...” (Isto: 43). Iz navedenih citata vidljivo je da glas pripovjedača i pogled fokalizatora dolaze iz trenutka sadašnjosti, u vremenu iskazivanja. Bilo šta u vremenu sadašnjosti može biti povod za sjećanje i za početak naracije. Miris lipe i sazrijevanje ječma Mikića su, u pripovijetkama *Kad ječam žuti* i *Miris lipe*, poput Proustovog “madaleine kolačića” iz romana *Combrey* (iz ciklusa *U traganju za izgubljenim vremenom*), jednom od najpoznatijih metafora sjećanja na djetinjstvo u svjetskoj književnosti, sjećanjima vratili u djetinjstvo i motivirali da napiše pripovijetku:

Svake godine kad procvatu lipe i pospu svoj opojni miris, do sitnica se sjetim tog doživljaja. A to je bilo davno, još kad sam bio mali. (Mikić: 1990: 58)

Ali uvijek kad ječam počne da žuti, ja se sjetim tog doživljaja. Pred oči mi iskrsnu gladne oči moje braće i sestara... (Mikić: 1990: 124)

Autobiografske tekstove moguće je analizirati s obzirom na način **oblikovanja diskursa**. Andrijana Kos Lajtman tvrdi da se prema tom kriteriju razlikuju sljedeći tipovi autobiografske proze: *literarizirana autobiografija*, *polidiskurzivna autobiografija*, *parodirana autobiografija* i *putopis*. Literarizirani tip autobiografskog diskursa, kako navodi Kos Lajtman, javlja se u dvije inačice, ponekad teško razlučive: *narativno-stilski literarizirana autobiografija* i *literarizirana autobiografija u smislu fikcionalizacije*. *Narativno-stilski literarizirana autobiografija* podrazumijeva autobiografske tekstove kod kojih je literarizacija diskursa provedena na stilskoj razini te na razini naracije u smislu kompozicijskog dovršavanja, strukturiranja na način karakterističan za fiktivnu prozu (Kos Lajtman: 2014: 98). S obzirom na ovaj kriterij, *Sunčana obala* i *Prijatelji iz Smogve* pripadaju narativno-stilski literariziranoj autobiografiji, jer je literarizacija diskursa provedena na stilskom i strukturalnom nivou, dok u semantičkom horizontu ne dolazi do izraženije fikcionalizacije, u smislu udvajanja dvaju koncepata, stvarnosnog i fiktivnog. Dakle, diskurs ne potiče sumnju u svoju semantičku utemeljenost u životu autora.

4. Realizam u zbirkama *Sunčana obala* i *Prijatelji iz Smogve*

Upozoravajući na terminološku zbrku koja vlada na području teorije i kritike dječije književnosti Dubravka Težak u knjizi *Hrvatska poratna priča* razlikuje termin *fantastična priča* od termina *pripovijetka* tvrdnjom da je pripovijetka “narativna tvorevina koja se temelji na prisutnosti realističke motivacije, dok je fantastična priča tvorevina koja se temelji na odsutnosti realističke motivacije” (Težak: 1991: 12). Slijedeći navedenu definiciju u daljem tekstu analizirat ćemo zašto je Mikićeva proza u ove dvije zbirke realistična.

Život svakog čovjeka obilježen je društvenim i socijalnim temama. Nezaobilazne su i u književnosti, te ih se pisci često dotiču, a najviše pisci realizma. Njihov karakter najviše zavisi o vremenu u kojem pisci žive i u kojem su djela nastala. Pisci realizma teže da što vjernije prenesu način života, običaje, shvatanja, pa i način govora ljudi u pojedinim krajevima.

Kada pomislimo na književnost za djecu najprije pomislimo na teme koje su čisto djetinje, one koje se ne mogu vezati uz socijalne, društvene, ideološke prilike. Međutim, lepeza društvenih i socijalnih tema u bosanskohercegovačkoj pripovijeci za djecu je široka. **Siromaštvo, porodični odnosi, školska priča, život poslije rata, život u ruralnoj sredini, odnosi među djecom (pojedina i družina)** samo su neke teme realističkih pisaca među kojima je i Aleksa Mikić.

Teme pripovijetki iz ove dvije zbirke autor je pronašao u svakodnevnom životu običnih ljudi. To je ono što živi i proživljava svaki čovjek, u ovom slučaju autor. Uzeo je od stvarnosti ono što je njemu blisko, razumljivo. U pripovijetkama je izrazito naglašena **socijalna motivacija**. Nova Vuković (*Uvod u književnost za djecu i omladinu*, 1989) navodi da “realistička proza obuhvata pripovijetku i roman realističkog tipa sa djetetom kao glavnim nosiocem radnje” (Vuković: 1989: 160). U svim Mikićevim pripovijetkama dječak je glavni nosilac radnje, a **tipičnost likova** kao bitno obilježje realizma pronalazimo u odabiru ostalih likova.

Rašida Kadrić u knjizi *Djetinjstvo u bosanskohercegovačkoj priči* napominje da su “pisci koji su se formirali prije rata ili u neposredno poratnom periodu, ostali vjerni narativnim, dužim i kraćim formama” (Kadrić: 2010: 110). Pripovijetke u zbirkama *Sunčana obala* (1954) i *Prijatelji iz Smogve* (1962) su kratke, forma je jednostavna i lahko prepoznatljiva. Idrizović naglašava da se “Mikićeva proza nije ticala suštinskih i dubljih strana dječje egzistencije”, nego je uvijek “ostala u domenu doživljavanja malog čovjeka” (Idrizović: 1989: 30). Nema psihološke karakterizacije likova, ali se “svojom dirljivom istinitošću doimaju kao impresivan literarni dokument o jednom vremenu” (Kadrić: 2010: 113-114). Kos-Lajtman tvrdi da je

“kod svih autobiografskih tekstova minimalan društveni kontekst nužan” te da “sve što zahvaća areal širi od obiteljskog i lokalnog okružja samo ponekad nalazi svoje mjesto u književnoj diskurzivaciji zbilje koja se želi prikazati” (Kos-Lajtman: 2014: 101). Od ukupno 39 pripovijetki u obje zbirke Mikić samo u jednoj spominje Prvi svjetski rat kao širi društveni kontekst. Na taj način autor preko vlastite životne priče ukazuje na duh vremena koji je danas dio kolektivnog pamćenja. *Moja baka* je pripovijetka koja je vezana za piščevo najranije djetinjstvo, stoga je razumljivo zašto baš u njoj spominje Prvi svjetski rat, s obzirom da je pisac rođen 1912. godine:

Tada je bijesnio prvi svjetski rat i otac se nalazio daleko negdje na frontu. Prije odlaska na front on je bio cestar i državna kuća u kojoj smo stanovali, takozvana “cestarnica”, nalazila se uz samu cestu koju je ona opasivala sa tri strane. Sjećam se: kolone i kolone vojnika, kamioni, topovi, konjske zaprege sa vojnom opremom – sve je to i danju i noću tutnjalo, prolazilo pored naše kuće i odlazilo prema Srbiji. A tamo daleko, daleko, grurali su topovi. Otuda su se opet vraćali ranjeni i zarobljeni. (Mikić: 1990: 200)

Potvrdu da je navedena pripovijetka potekla iz stvarnosti, vlastitih doživljaja i uspomena pronalazimo u autobiografiji koju je Mikić napisao. Naime, radi se o skoro identičnim tekstovima:

A tada je bjiesnio i prvi svjetski rat, i otac se nalazio daleko na frontu. Prije odlaska na front on je bio cestar i kuća u kojoj smo sanovali nalazila se uza samu cestu. Sjećam se: kolone i kolone vojnika, kamioni, topovi, konjske zaprege sa vojnom opremom - sve je to danju i noću tutnjalo, prolazilo pored naše kuće i odlazilo prema Srbiji. A tamo daleko, daleko, grurali su topovi... (Mikić, u Hromadžić: 1969: 101)

Mikić je “hroničar djetinjstva”, “njegova proza oslikava oporu i sumornu zbilju zavičajnih prostora između dva svjetska rata” (Kadrić: 2010: 113). Iz tog razloga u Mikićevim pripovijetkama nema fikcije niti “književno-jezičke konstrukcije” (Isto: 113), sve pripovijetke su proizvod uspomena i vlastitih doživljaja:

“(...) Mikićeve proze su realističke do perfekcije, realistički su akcenti Mikićevog pripovijedanja, realistički su boja i ton, realistički je uopšte kvalitet priče, to znači da je Mikić dobro uočavao pokrete, dešavanja, da je imao realistički smisao za izbor predmeta, da je uspijevao da se u stvarnosti

u kojoj je živio, i u stvarnosti u kojoj je pisao, pronađe žive i životvorne elemente na kojima je potom zasnivao svoja pripovijedna kazivanja.” (Jeknić, u Mikić: 1990: 8)

Motiv siromaštva prisutan je u svim pripovijetkama. U prethodnom poglavlju naveli smo citat u kojem Mikić tvrdi da je odrastao u “siromašnoj seoskoj porodici”. Također, naveli smo citat u kojem pisac, između ostalog, za svoje zbirke kaže da su “to priče o jednom bosonogom djetinjstvu koje može samo da sanja o onom što bi željelo da ima, da je njegovo” (Hromadžić, u Mikić: 1969: 110). Autor u pripovijetkama često opisuje na koji način se njegova porodica borila za egzistenciju. Najčešće su to bile domaće životinje, krava Malinka, volovi Jasenko i Dragonja, “radna snaga, nada, i naši miljenici” (Mikić: 1990: 66). Mikić o siromaštvu i bijedi u kojoj je živio piše otvoreno, iskreno, realistički uvjerljivo. Na taj način autor preko individualnog iskustva stvara kolektivnu sliku socijalnog stanja života na selu u vremenu između dva svjetska rata. Pisac u pripovijeci *Kad ječam žuti* jasno spominje susjede koji su također bili siromašni:

Te godine bilo je mnogo dana kada u kući nismo imali ni trunke brašna. Trgovac u selu je s proljeća davao kilogram kukuruza, da mu se kasnije, na ljeto, daju dva pšenice. Ali mi pšenice nismo imali (...) Hljeba nije bilo kod mnogih na selu... (Mikić: 1990: 124)

Da je Mikić svojim pripovijetkama posvjedočio stanju društva jednog vremenskog perioda pokazuje i pripovijetka *Poklon*, u kojoj Mikić, također, spominje siromašne susjede:

Nisam se radovao snijegu. Njemu se nisu radovali ni moja braća, ni otac, ni majka. Pa ni naši susjedi Đakon, Marko, Ilija. Ne da mu se nismo radovali što ne volimo možda njegovu bjelinu, nego naprosto zbog toga što je snijeg sa sobom donosio i zimu, a mi nismo imali ni dobre odjeće, ni obuće. (Mikić: 1990: 136)

Borba za egzistenciju u porodici često se sa odraslih prenosi na djecu. U pripovijeci *Lipov cvat* autor nam piše na koji način je on doživljavao siromaštvo u kojem je živio:

Djeca su tražila hljeba, a otac i majka su ćutali zabrinuto (...) Nekakva težina, velika i nepodnošljiva, težina koja ubija, ispunjavala je svaki kutak naše kuće. I ja nisam mogao više da to izdržim, iskrao sam se iz kuće i izašao na cestu. (Mikić: 1990: 59)

Djeca u ovakvim situacijama postaju primorana da ranije odrastu. Bezizlazna situacija u kojoj se piščeva porodica našla za posljedicu je imala uskraćivanje osnovnog prava svakog djeteta – prava na školovanje koje je Mikić žarko želio. Međutim, autor je ovom pripovijetkom pokazao čitaocima da se ne može baš sve naučiti u školi. U spomenutoj pripovijeci dječak berući lipu zarađuje svoj prvi novac i na taj način uspijeva prehraniti porodicu:

I upravo kad je sunce zalazilo za zubati hrbat Majevice, ja sam se sa dvadeset kilograma brašna na leđima vraćao kući. To je bila moja prva zarada. I veliko, neizmjereno bogatstvo.
(Mikić: 1990: 61)

Tema **služenja drugome** zastupljena je u mnogim pripovijetkama. Služenje drugome pojavljuje se u 13 pripovijetki u obje zbirke (*Ivanka, Naša srna, Moj dobri Cezar, Neočekivani susret, Moj prijatelj Ivan, Poklon, Bunar strica Simeuna, Goniči stoke, Neprijatni gosti, Bjeluša, Slikar iz Smogve, Prijatelji iz Smogve, Crveni cvijet*). Nijedna od ovih pripovijetki ne opisuje tzv. slobodno djetinjstvo. Sve su ovo priče o djetinjstvu koje je nosilo teret sluge i tuđeg, ali je zanimljivo da se junaci ni u jednoj od ovih pripovijetki ne žale na svoju nadničarsku sudbinu. U ovom kontekstu možemo govoriti o optimizmu kao karakteristici Mikićeve proze.

Borba za egzistenciju odvela je pisca u Srem, gdje je služio seoske gazde. Taj period života Mikić je opisao u zbirci *Prijatelji iz Smogve*. Sve pripovijetke govore o teškom teretu služenja drugome. U pripovijeci *Ivanka* Mikić piše o odnosu pojedinca, u ovom slučaju siromašnog dječaka, i družine – “gospodske “djece”, pokazujući jaz između bogate i siromašne djece, koji je i sam autor osjetio. Mikić je, dakle, još kao dječak imao priliku spoznati šta znači socijalni status u društvu. To saznanje omogućilo mu je da poslije realistički predoči navedeni društveni problem:

Gazda ne voli da izlazim sa svinjama na rub šume, jer one tamo ne mogu naći ništa za jelo. Jednom mi je to rekao i napomenuo da se ne motam u blizini “gospodske djece”. “Nisi ti njihovo društvo”, zaključio je on. Često sam ramišljao o tome. To su bili sinovi i kćeri opštinskog bilježnika, blagajnika, seoskih trgovaca, bogatijih ljudi. Oni nisu imali potrebe da rade – za njih su radili sluge i nadničari.
(Mikić: 1990: 80-81)

Dječak se ovoj djeci nije divio. Nije žalio što nije jedan od njih. Ta činjenica nam govori koliko je Mikić još kao dječak bio svjestan u kakvim socijalnim okolnostima odrasta. Pisac se sjećao svih pojedinosti prvog susreta s njima:

(...) I nekako su mi bili tuđi. Osjetio sam to još onog dana kada kad sam došao iz Bosne u ovo prečansko selo. Sjećam se svog prvog susreta s njima. Vlado, šumarev sin, sa nogama kao u rode, ismijavao me pred nekim djevojčicama dok sam sa čoporom svinja prelazio preko mosta. Pokazivao je prstom moje poderano odijelo. Njegovo je bilo novo novcato, ispeglano... (Mikić: 1990: 81)

Mikić realistički opisuje likove pri čemu se naročito zadržava na opisima portreta. U prethodnom poglavlju analizirali smo realistički opis majke. Dragoljub Jeknić konstatuje da je lik Babaje “najrealističkiji” (Jeknić, u Mikić: 1990: 9) Mikićev lik i da je ova pripovijetka istoimenog naziva “antologijska tvorevina” (Isto: 9):

Onako visok i mršav, duguljasta lica, sa potkresanim brčićima, u rajthoznama od somota i već gotovo dotrajanim kamašnjama iznad cipela, nije mogao da se uspravi u našoj sobi. Morao je dobro da sagne svoju ćelavu glavu da njome ne udari o tavanicu. (Mikić. 1990: 129)

Zanimljivo je kako je Mikić u ovoj pripovijeci uspio predstaviti lik Babaje iz perspektive djeteta. Djeca vole avanturiste, dive se svemu onome što iskače iz svakodnevnog. Iz tog razloga Mikić ga iz svijeta odraslih premješta u svijet djeteta:

To veće Babaja je rasprio svoje lovačke priče. Pričao je ocu o ubijenim kunama, lisicama, vukovima, o lovačkim nagradama i o tome kako je on od lovačkog udruženja proglašen za najboljeg lovca u cijelom kraju (...) Moja mlađa braća i sestre već su bili pospali. Jedino smo stric i ja bili budni. (Mikić: 1990: 131)

U prethodnom poglavlju spomenuli smo da Mikić zavičaj opisuje lirski. Ipak, u pripovijetkama nailazimo na mnogo realistično uvjerljivih opisa pejzaža piščevog zavičaja. Čak i u pripovijeci *Sunčana obala* pronalazimo realistični opis:

Zemlja je bila ispućana od suše, spekla se, a biljke na njoj svenule, sparušile se... I ljudi i životinje tražili su vodu i u njoj se rashlađivali. (Mikić: 1990: 62)

5. Ratna tematika u pripovjedačkom djelu Alekse Mikića

Druga velika tema kojoj je Aleksa Mikić bio okrenut je **tema rata**. Većina književnih tekstova koji pripadaju književnosti za djecu neposredno nakon Drugog svjetskog rata, proizvod su novog društvenog poretka u kojem književnost postaje sluškinja ideologije. I u ovim djelima autor je ostao vjeran djetetu - nosioci radnje su uvijek djeca, stoga možemo zaključiti da se dvije velike teme – tema djetinjstva i tema rata, kod ovog autora međusobno prepliću i podrazumijevaju. Mikić je “najviše pažnje davao faktografskoj slici, licima akcija i bitaka” (Idrizović: 1989: 30). Na taj način pisac se približio svijetu odraslih, iako to “nije obavezna poetička odlika književnosti za djecu” (Murtić: 2016: 244). Autor je bio učesnik Drugog svjetskog rata, borio se na strani partizana, što je postalo osnovni motiv stvaranja ovih književnih tekstova. O književnosti za djecu s tematikom NOB-a na našim prostorima se malo pisalo. Stjepan Hranjec navodi da je ova književnost “poslušna, prestrašena i vrlo disciplinirana sluškinja političkih diktata” (Hranjec: 2006: 90). Rašida Kadrić tvrdi da su pisci ove književnosti “progovorili o djeci bez djetinjstva u vremenu dehumanizacije, materijalne destrukcije i etičke razgradnje, u vremenu koje je budilo animalne nagone i u kojima su sve vrijednosti bile poremećene” (Kadrić: 2010: 112). O motivima pisanja autor kaže:

Učestvovao sam u narodnooslobodilačkom ratu. Tamo sam kao partizan, vidio mnogo dječaka i djevojčica koji su također bili partizani i hrabro se borili protiv neprijatelja. To me je podstaklo da poslije rata napišem nekoliko knjiga o dječacima i djevojčicama – malim partizanima. Tako su nastale zbirke pripovijedaka Maramica, Dječaci iz odreda, Male priče o velikoj djeci i roman Pjesma na Konjuhu. (Hromadžić, u Mikić: 1969: 110)

U angažiranoj ratnoj pripovijeci “težište je na akciji, podvigu, teškoćama i iskušenjima koja otkrivaju pravo lice čovjekovo” (Kadrić: 2012: 112). Angažiranost ove književnosti podrazumijeva i **odgojnost** kao bitnu osobinu NOB književnosti. Mikić nam jasno govori da djelima s ovom tematikom želi odgojiti buduće generacije:

U zbirkama pripovijedaka iz narodnooslobodilačkog rata opisivao sam podvige dječaka i djevojčica sa kojima sam bio u partizanima, zatim sam pisao o dječacima i djevojčicama o čijim sam podvizima kasnije čuo od njihovih suboraca. Želio sam da uspomene na ove male hrabre borce heroje, od kojih su mnogi izginuli, ostanu nezaboravljene i da naši dječaci i djevojčice koji danas rastu i uče o

oslobođenoj domovini znaju kako su se nekada borili njihovi vršnjaci i vršnjakinje za ovo što oni danas upravo uživaju. (Isto: 110)

Tipičan primjer NOB književnosti, kojoj je Mikić posvetio najveći broj književnih tekstova, je zbirka pripovijetki *Priče o malim borcima*, objavljena 1962. godine. Advan Hozić u tekstu *Kad djeca postanu vojnici* navodi da su priče iz ove zbirke “jedno istinsko svjedočenje o tome kakva su bila djeca Jugoslavije u narodnooslobodilačkom ratu, jer je Aleksa Mikić, koji je ove priče pisao, pažljivo provjerio sve činjenice i na papir stavio samo ono što je utvrdio kao suštu istinu” (Hozić, u Mikić: 1981:6). Dakle, ova zbirka sadrži pripovijetke o istinitim događajima i istinitim ličnostima pri čemu autor “ne objašnjava zašto se događa to što se događa, samo izlaže činjenični materijal” (Idrizović: 1989: 31). Mikić pripovijeda u trećem licu i zauzima poziciju svjedoka zbivanja, ljetopisca čiji je osnovni cilj da spasi od zaborava hrabrost djece, boraca revolucije. Autor u ovim pripovijetkama nije težio estetskom idealu, već svjedočenju. Naslovi pripovijetki su jednostavni i jasni, najčešće govore o kojim likovima se radi (*Pionir Božo i bandit, Dječak iz Mirosavaca, Dječak sa Mejtaša, Ranjeni drug, Legenedardni bombaš, Mali obavještajac*).

Topos je oslobođena teritorija (seoski zavičaji glavnih likova), okupirana sela kao i fašistički logori. Tema **djetinjstva** kao velika tema, u ovoj poetici prisutna je u vidu preobražaja djece u vojnike-borce. Kontrast djetinjstva prije rata i djetinjstva u ratu autor je na nekoliko mjesta slikovito opisao. “Slobodno djetinjstvo” u pripovijeci *Mali partizan* opisano je kao djetinjstvo puno **igre**:

Tog proljeća Novak Anđić bezbrižno se sa svojim vršnjacima igrao firiza i klisa. Trčao je s njima po livadama, po nabujalim potocima, pravio vodenice od suvih kukuruzovih stabljika (...) A kad je osoka zadojila drveće, u Novakovim vještih rukama propištale su vrbove svirale... (Mikić: 1981: 9)

Presjek slobodnog djetinjstva u svim pripovijetkama dešava se naglo. Glavni likovi iznenada shvataju da je najvažnija žrtva za otadžbinu. U ovoj pripovijeci igra postaje nešto važnije - borba za domovinu i pravednost. Djeca, pred nadolazećim užasom rata friz i klis zamjenjuju igrama ratovanja gdje sredstvo nekadašnje slobodne igre - vrbove svirale, postaju ratni rekvizit:

Na seoskoj utrini dječaci se više ne igraju firiza i klisa. I oni sada "ratuju". Jedni su "Nijemci", drugi "naša vojska". Vrbovom sviralom daje se znak za juriš. Borba se vodi "na život i smrt". Ima i "ranjenika". "Ratna" je sreća neizmjenična. (Isto: 9)

Dakle, **likovi** ovih pripovijetki najčešće su hrabri, neustrašivi dječaci i djevojčice¹², čime je autor u živote likova utkao borbu kojoj je i sam svjedočio. Oni su, zapravo, "prerano odrasla djeca koja pokazuju izuzetnu požrtvovanost, hrabrost, spretnost i snalažljivost" (Kadrić: 2010: 112). Autor je u navedenoj pripovijeci dječaka Novaka predstavio kao razumnu i zrelu osobu, svjesnu teških trenutaka u kojima se njegov narod našao. Iako Novaku ustaše odvede oca, on im ne odaje tajnu bitnu za općedruštveno dobro. U ovom slučaju to je zakopana puška u dvorištu. Kao da to nije dovoljno, Novak se, i nakon što mu kuću i majku u njoj proguta vatra, dobrovoljno javlja u partizane, poklonivši im očevu pušku.

U svim pripovijetkama glavni lik nailazi na prepreku, koju najčešće hrabro savladava, tako da su tok i kompozicija radnje u svim pripovijetkama tipični, isti. Žrtva za otadžbinu jača je od bilo kojeg straha i prepreke. Mlade obavještajce često presreću neprijatelji, ali dječaci i djevojčice ni po cijenu života ne odaju tajne. U svim pripovijetkama Mikić opisuje požrtvovanost djece u vidu vlastitih odricanja zarad kolektiva. Tako Branko Kosovac u pripovijeci *Dječak s Mejtaša* u logoru Jasenovac uspijeva doći do hrane, ali je on dijeli s ostalim zatvorenicima. Novac kojim je ustašama trebao kupiti pivo priložio je za narodnooslobodilački pokret. Zanimljivo je da Mikić glavne likove imenuje punim imenom i prezimenom, što još više pridonosi faktografskom utisku prilikom čitanja teksta.

Prepreka hrabrim dječacima i djevojčicama redovno su neprijatelji Nijemci, ustaše ili četnici. Najhrabriji partizani u Drugom svjetskom ratu nazvani su junacima, o čijim se podvizima pričalo svuda. Mikić je uspio u jednoj od pripovijetki prikazati život narodnog heroja Boška Buhe. U angažiranim pripovijetkama često je "snaga volje i čvrstina karaktera u neskladu s njihovim godinama, pa se podvig i odlučnost nježnog i ranjivog bića katkad doima preuveličano i neuvjerljivo" (Kadrić: 2010: 112). Ova pripovijetka se doima kao izvještaj o podvigu, a ne literarni tekst. Pišući o jednom događaju, autor jednostavno prelazi na drugi praveći razmak između:

... U kuvara, starog prekaljenog borca, dva svrtka suza potekoše niz obraze.

¹² Predodžba herojskog djeteta nastala u ratnim uvjetima, a zadržana sve do barem 1950., dijete smatra aktivnim, djelotvornim dijelom zajednice u kojoj ono sudjeluje na isti način kao i odrasli. (Majhut, Lovrić Kralj: 2017: 68)

U Bihaću se održava Prvi antifašistički kongres omladine Jugoslavije. Delegati su došli iz svih krajeva zemlje. Prisustvuje i drug Tito. Prati rad Kongresa. Na govornicu izlaze delegati. Pričaju o radu omladine u pozadini i na frontu. (Mikić: 1981: 40)

Mikić u ovoj pripovijeci piše o smjelim bombaškim napadima junaka Buhe, ali ni u jednom trenutku ne nailazimo na psihološku karakterizaciju lika. To pokazuje da je Mikić “svjedok zbivanja, a ne slikar duševnih, emotivnih proživljavanja mladih ljudi bez djetinjstva i igre” (Idrizović: 1989: 31). Autor kao da je žurio ispričati sva junaštva ovog narodnog heroja:

Sa grozdovima bombi oko sebe, Boško s drugovima puzi naprijed. Od žbuna do žbuna, od zaklona do zaklona. Prilaze četnicima sasvim blizu. Bombaši odvrću i bacaju bombe. Eksplozije potresaju zemlju (...) I podvizi se redaju jedan za drugim. Za mladog dječaka zna i neprijatelj... (Mikić: 1981: 41)

Josip Broz Tito je ličnost koju autor često spominje u pripovijetkama. Pioniri veličaju vrhovnog komandanta kao ideal kojeg treba slijediti. Dječaci često spominju parole posvećene Josipu Brozu Titu. U pripovijeci *Miloševa želja*, dječak na operacionom stolu (prije nego što će mu odstraniti nogu) govori:

- *Samo časak, stanite, molim vas;*
- *Šta je sad? – začudi se ljekar.*
- *Ako se više ne probudim – nastavi mali ranjenik – hoću prije toga da uzviknem: “Živio drug Tito!”* (Isto: 65)

Ovo je još jedna potvrda političke angažiranosti književnosti nakon Drugog svjetskog rata, literature koja je imala isključivo političku namjenu i nije je skrivala.

U Mikićevim pričama iz predratnog djetinjstva nema smrti, ali je zato ima u prozama sa tematikom NOB književnosti. Današnjem čitaocu smrt djeteta zarad “viših ciljeva” djeluje surovo i okrutno. Nasilna smrt, a posebno smrt djeteta, kod većine pisaca opisana je kao tragičan čin. Međutim, kod pisaca ove tematike smrt je predstavljena kao prirodna stvar, što smatramo jednom od najvećih grešaka ove poetike. Iz današnje perspektive smrt djeteta zarad političkog režima čini se okrutnom, surovom i nečovječnom. U zbirkama *Sunčana obala* i *Prijatelji iz Smogve* optimizam Mikićevih pripovijetki ogleda se u glavnom liku dječaka koji se ne žali na nadničarsku sudbinu. Kritika primjećuje da je Mikić i u djelima koja tematiziraju

NOB “sve protkao optimizmom i vjerom u pobjedu” (Kadrić: 2010: 112), što također smatramo jednom od grešaka ove poetike.

Aleksa Mikić objavio je dva romana koja pripadaju ratnoj tematici: *Pjesma na Konjuhu* (1957), *Djevojčica sa plakata* (1964). *Pjesma na Konjuhu* je među prvim objavljenim romanima s temom NOB-a u Bosni i Hercegovini. Autor je roman preradio i ponovo objavio 1975. godine.

Kao pripovijetke s istom temom, i ovaj roman obiluje mnoštvom faktografskih elemenata, pisanjem o sitnim stvarima, bez psihološke karakterizacije likova. Autor kaže da je „u ovom romanu opisao Birčansku pionirsku diviziju, koja je osnovana u Šekovićima kod Vlasenice 1943. godine i u kojoj je bilo oko 600 dječaka i djevojčica“ (Mikić, u Hromadžić: 1969: 110). Dakle, autor nam jasno govori da je tema romana požrtvovanost djece u Drugom svjetskom ratu. Topos je stvaran, ova pionirska divizija je zaista postojala u istočnoj Bosni. Prva poglavlja romana opisuju ratna zbivanja i posvećena su Jeleni, Ivici i Mirjani i njihovom dugom putu spasa od ustaša i logora Jasenovac, pri čemu je Mikić pisao o mnoštvu sitnih događaja koji su ih na tom putu zatekli. Autor zauzima poziciju sveznajućeg pripovjedača. Birčansku brigadu spominje naknadno, objektivno, zadržavajući se na vanjskim opisima i naglašavajući važnost požrtvovanosti djece za „pobjede“:

Postrojeni dječaci i djevojčice stajali su i pažljivo slušali govornika, omalenog crnomanjastog omladinskog rukovodioca. On je živo mlatarao rukama, govorio o borbama partizana, o pobjedi savezničkih snaga i o velikom doprinosu naroda ovog kraja toj pobjedi. On je rekao da i pioniri i pionirke iz Šekovića i okolnih sela, koji večeras tu formiraju svoju pionirsku diviziju, mnogo u tome pomažu. Predlaže da se divizija zove „Birčanska pionirska divizija.“ (Mikić: 1975: 43)

Način na koji se dječaci spremaju da postanu borci Mikić opisuje ovako:

Moramo danas-sutra biti i na borbu spremni. Imaćemo svakako prilike da se susretnemo sa neprijateljem, ako ne baš svi, a ono bar neki od nas, pa bi trebalo zato da izvodimo ratne vježbe, da se pripremamo za borbu, ako do nje dođe. (Mikić: 1975: 73)

Tema „slobodnog“ djetinjstva u ovom romanu prikazana je samo na jednom mjestu, kroz temu **igre** u vanjskom prostoru. Naime, topos teško pristupačne **pećine** nadomak sela na početku romana simbol je dječije igre, mira, odrastanja. Staniša, prirodnom odlikom

djetinjstva – znatiželjom, s lakoćom se uspinje do pećine, dok je Ivica jako uplašen. Na kraju romana Mikić ovom toposu daje novo značenje. Pećina, koja je nekada bila simbol slobodnog djetinjstva, sada postaje jedino mjesto spasa od neprijatelja. Nakon što Nijemci zauzmu selo, seljani se kriju u toj pećini. Mikić je ovim postupkom simbolički pokazao nasilno oduzimanje djetinjstva od strane političkog režima.

Autor je, kad god je mogao, spominjao političke floskule tog vremena, što je još jedan dokaz političke angažiranosti ove književnosti. Za komandanta divizije predložen je dječak Ilija. Međutim, dječak se stidi i govori da se izabere neko drugi. Omladinski rukovodilac mu na to odgovara:

- *Nema šta, družo komandante Pionirske divizije. Narod tako želi. A kad narod tako želi, ti ima da slušaš.* (Mikić: 1975: 44)

U ovom romanu, kao i u pripovijetkama, autor piše o neustrašivosti mladih boraca. Dječaci i djevojčice se često dobrovoljno javljaju da urade teške i po život opasne zadatke; miniraju bunkere, odlaze u izvidnice, posreduju u prenošenju važnih informacija. Redovno to rade s osmijehom na licu, bez straha. Međutim, u ovom romanu aktivnosti pionirske divizije postaju sporedne jer tok radnje najvećim dijelom prati sudbinu nekoliko dječaka i djevojčica: Ivice, Mirjane, Staniše, Perice i Anice. Autor ni u drugom izdanju romana iz 1975. godine ne nastoji izmijeniti sudbinu dva od ukupno pet glavnih likova, koji na kraju umiru. Autor tu smrt predstavlja prirodno, jednostavno i ne posvećuje joj dovoljno pripovjedačkog prostora. Mikić je „previše zastajao na mjestima koja nude opis i površinu pripovjedačkog ispoljavanja, a mnogo manje je tragao po dubini osjetljivosti mladih ljudi, a onda kada je i uspijeva da se domogne dubine, činio je to nekako stidljivo, umjetnički nesigurno, u stilu početnika, kao da iza njega nisu stajale zbirke proznih ostvarenja, posebno knjiga *Sunčana obala*“ (Jeknić, u Mikić: 1990: 14). Primjećujemo da autor nastoji uskladiti kompoziciju događaja, redosljed zbivanja, ali mu to ne uspijeva. Dinamika događanja, insistiranje na događajima, kratke i jezgrovite rečenice, uvjerljivi opisi patrijarhalnog seoskog doma i atmosfere partizanske bolnice, doma i sl. čine najveću literarnu vrijednost ovog romana.

Pored pripadnika nove pionirske divizije, u romanu srećemo i odrasle likove, prije svega partizane, koji su uvijek tu da hvale i bodre pionire. Uvođenjem ovih likova autor je odao počast običnim ljudima čije je živote rat trajno promijenio. Roditelji dječaka i djevojčica redovno su pripadnici partizana, ili su već poginuli na frontu. Mikić je u roman uveo likove

djeda Obrena i bake, kod kojih Ivica i Mirjana borave. Autor na nekoliko mjesta o njima piše toplo, podsjećajući nas na piščevog djeda Đorđa iz *Sunčane obale*:

I on bi sa dječakom obično odlazio u baštu. Išli bi tako od voćke do voćke, ispod njih bi sakupljali plodove (...) Poslije bi im prilazila i Mirjana, ostavljajući baku samu jer joj je više godilo djedovo i Ivičino društvo. Djed je bio velika šaljivčina, zaturao bi priče o svemu i svačemu, a to su djeca voljela i pažljivo ga slušala. (Mikić: 1975: 54)

Međutim, i djed i baka u romanu su prisutni zbog „viših ciljeva“. Oni pomažu partizane i pionire tako što ih hrane:

- *Nijedan partizan nije otišao gladan od bake. Pa onda ranjenici u bolnici. I njima uvijek treba nešto odnijeti. Svi su oni moja djeca.* (Mikić: 1975: 53)

Stvaranje narodnog heroja, kao bitnu odliku tog vremena, Mikić je predstavio likom Petra, Mirjaninog oca. Djed Obren za Petra kaže:

- *Iz Sarajeva je, stari. To su Petrova čeljad.*
- *Koga Petra, kumim te bogom?*
- *Pa... onog našeg diverzanta. Onog što ranjen leži gore u bolnici.*
- *Zar onog što ruši pruge i mostove?*
- *Onoga Petra, onoga.*
- *Baš njegovi – živnu Obren. – E kad su Petrovi, onda ih volim kao i svoga Vlajka. Petar je junak. Još kakav junak!* (Mikić: 1975: 48)

Kada je **lik žene** u pitanju, u romanu *Pjesma na Konjuhu* primjećuje se znatan zaokret njene uloge u društvu, u odnosu na zbirku *Sunčana obala*. Partizanski pokret u Jugoslaviji zalagao se za poboljšanje političkog, ekonomskog i društvenog položaja žene.¹³ Tako se Mikić osjećao dužnim da u svojim tekstovima s ratnom tematikom posveti pažnju ženama uvodeći likove djevojčica koje su se rame uz rame s partizanima borile na frontu. U zbirci pripovijetki *Priče o malim borbama*, autor je uveo likove djevojčica, pionirki koje su kao prave partizanke

¹³ Obilježje ovog perioda jeste uključivanje žena u različite oblike aktivnosti narodnooslobodilačke borbe za slobodu unutar koje se profiliraju drugačije društvene vrijednosti uključujući i ideju ravnopravnosti spolova u svim društvenim segmentima. Društvene promjene koje će uslijediti nisu bile samo deklarativne i formalno-pravne prirode, već su ozbiljno dovele u pitanje tradicionalne predrasude i stereotipe o mjestu i ulozi žene u društvu. (Ždralović: 2015: 71)

davale svoj život da bi spasile glavne likove. U romanu *Pjesma na Konjuhu* Mikić detaljnije pokazuje na koji način se uloga žene u društvu počela mijenjati. Promjenu pratimo najprije u domu bake i djeda Obrena, dijalogom kojeg njih dvoje vode:

- ... *Nema, baba, naše prođe... Šta ja ono rekoh maloprije?... Ostarilo se pa se izlapilo.*
- *Dobro je da priznaš – pecnu ga ona.*
- *Eto, riječ od nje ne može čovjek da progovori. A nije takva bila. Otkako pođe po konferencijama, veli: „Nema, stari, tako i tako, mi smo ravnopravni“. I sada ti izađi s njom na kraj. Eto, tako...“ (Mikić: 1975: 50)*

Djevojčice Anica i Mirjana bile su aktivne pripadnice Birčanske pionirske divizije. Pomagale su partizane na razne načine, radile danonoćno kao bolničarke u seoskoj bolnici, na priredbama pjevale pjesme. Mirjana je postavljena za komesara Drugog bataljona birčanske brigade, čime je autor nastojao naglasiti ulogu i značaj žena u narodnooslobodilačkoj borbi:

Istina, ranjenici više Mirjanu nisu zvali bolničarkom, već drugaricom komesarom jer im je neko ispričao kako je postavljena za komesara na Lovničkom polju, a i Mirjana je više voljela da je tako oslovljavaju. U tim časovima naprosto se topila od nekog unutarnjeg zadovoljstva. (Mikić: 1975: 84)

U ovaj roman autor je unio i stihove. Naslov romana povezan je sa pjesmom *Konjuh planinom* koju su Mirjana i Anica pjevale:

*„Konjuh planinom vjetar šumi, bruji,
Lišće pjeva žalovite pjesme,
Borovi i jele, javori i breze
Svijaju se jedno do drugoga...“ (Mikić: 1975: 108)*

Kritika smatra da je autor na previše mjesta bespotrebno citirao navedenu pjesmu (u romanu je pronalazimo pet puta). Navedeni stihovi, kao jaka pozicija teksta, imaju funkciju dodatnog naglašavanja tematike NOB-a.¹⁴

¹⁴ Tekst za pjesmu *Konjuh planinom* napisao je partizan Miloš Popović Đurin, a njegove je stihove po ruskoj kajdi uglazbio Oskar Danon. Miloš je pred očima imao smrt borca Peje Markovića, koji gine u listopadu 1941., i koji će kasnije biti proglašen za narodnog heroja. (<https://www.jergovic.com/ajfelov-most/konjuh-planinom/>) Pjesma nosi naslov filma *Konjuh Planinom* iz 1966., režisera Fadila Hadžića i scenariste Meše Selimovića.

Ovaj roman sigurno je imao veći značaj u vremenu kada je objavljen jer je tematika NOB-a tada bila jedino vrijednosno mjerilo književnosti. Književni izražaj ove poetike je izrazito siromašan, tako da je književnost NOB-a izgubila estetsko-umjetničku funkciju.

Smatramo da je Mikić trebao više pisati o egzistencijalnim, unutrašnjim zbivanjima mladih ljudi. Autor naglašava da je ovo roman o formiranju pionirske divizije. Ipak, formiranje brigade autor navodi usput, zadržavajući se na vanjskim opisima i ideološkim porukama. Događaji u posljednjim poglavljima su najviše uzbudljivi i dinamični, ali ne dovoljno naratološki razrađeni pa se stvara osjećaj da autor žuri da što prije napiše posljednje rečenice. *Pjesma na Konjuhu* više liči na hroniku nego na roman, tako da se možemo složiti sa Jeknićevim zaključkom „da je svijest romanopisca ovdje u potpunosti prevladala svijest hroničara“ (Jeknić, u Mikić: 1990: 16).

6. Zaključak

Cilj ovog rada je predstaviti razliku između dijela pripovjedačkog opusa Alekse Mikića koji tematizira predratno djetinjstvo i dijela koji pripada angažiranoj književnosti. U poglavlju o autobiografskom diskursu djetinjstva objasnili smo zašto je Mikić kao pripovjedač najuspješniji kada opisuje vlastito predratno djetinjstvo. Mikić iz sjećanja na djetinjstvo crpi motive za stvaranje svojih najuspješnijih proza, zbirki pripovijetki *Sunčana obala* i *Prijatelji iz Smogve*, pri čemu kritika posebno naglašava značaj zbirke *Sunčana obala* u razvoju bosanskohercegovačke književnosti za djecu. Sjećanja kojima se autor vraća imaju spasonosnu ulogu jer su se javila u trenucima kada se djetinjstvo nepovratno dogodilo. Topos zavičaja, selo Bukvik i okolica predstavljaju temelj na kojima su ove proze sazdate. Zakone partijarhata, koji su krojili Mikićevo djetinjstvo, autor je opisao uvođenjem likova oca i majke u mnoge pripovijetke iz zbirke *Sunčana obala*. Autor je realistički uvjerljivo predstavio oca kao glavu kuće i majku kao žrtvu patrijarhata. Lik učitelja ostavio je neizbrisiv trag na život Alekse Mikića, o čemu autor svjedoči u autobiografiji koju je objavio Ahmet Hromadžić. Utvrdili smo da većina pripovijetki u kojima se javlja lik učitelja nose pedagoško-moralističku poruku, idealizirajući lik učitelja. Jedino u pripovijeci *Neočekivani susret* autor objektivno karakterizira učitelja i učiteljicu, pišući o njima kao o običnim ljudima sa svim slabostima i manama. Također, utvrdili smo da su tema knjige i lik učitelja u ovim pripovijetkama neodvojivo povezani. Naime, ljubav prema knjizi na Mikića su prenijeli učitelji, pri čemu su oni zapravo usmjerili autorov dalji život.

U zbirci *Sunčana obala*, a naročito u zbirci *Prijatelji iz Smogve* pronalazimo tzv. animalističku pripovijetku. To su pripovijetke u kojima autor s mnogo ljubavi piše o životinjama koje su obilježile njegovo djetinjstvo. U zbirci *Sunčana obala* to su domaće životinje, krava Malinka i vo Jasenko, a u zbirci *Prijatelji iz Smogve* autor piše o životinjama s kojima se družio dok je živio i radio u šumi Smogvi.

Utjecaj narodne usmene književnosti na Mikićevo stvaralaštvo pronalazimo u pripovijetkama u kojima autor spominje djeda Đorđa. Naime, jedino u pripovijetkama *Moj djed*, *Priče moga djeda* i *Bijeg iz vodenice* prisutna je i fikcija kao bitno obilježje autobiografskog diskursa. Nadnaravni likovi i događaji, narodne pjesme u kojima se spominju epski junaci Marko Kraljević i Musa Kesedžija povezane su sa pričom o djedu, kao jednom od tzv. „sakralnih“ priča u bosanskohercegovačkoj književnosti za djecu. Igra kao bitna odlika djetinjstva i djelovanje djece u okviru družine u ovim zbirkama prisutni su tek na nekoliko mjesta. Surova

stvarnost djetinjstva koja je Mikića primorala da ranije odraste nije ponudila mnogo prostora za pisanje o vedrijim stranama ovog perioda života. *Sunčana obala* je metafora piščevog djetinjstva i predstavlja samo jedan trenutak u Mikićevom pripovijedanju, zapisan u istoimenoj pripovijeci. Junaci ostalih pripovijetki idu drugom obalom, koju im nameće potreba za preživljavanjem. Ipak, uključivanje djece u dramu življenja kod Mikića je prirodno, što je stvorilo prisustvo optimizma u ovim prozama.

Poziciju pripovjedača u ovim dvjema zbirkama utvrdili smo s obzirom na tri temeljna kriterija koja je ustanovila Andrijana Kos Lajtman u knjizi *Autobiografski diskurs djetinjstva*. Presudan kriterij u određivanju autobiografskog diskursa je međusobni odnos triju temeljnih instancija svakog pripovjednog iskaza – autora, pripovjedača i lika, tj. ostvarenje tzv. autobiografskog ugovora. S obzirom na ovaj kriterij ustanovili smo da se autodijegetsko pripovijedanje u prvom licu, naziv autora na koricama i objavljena autobiografija Alekse Mikića u knjizi *Dječji pisci o sebi* nedvojbeno ostvaruju autobiografski ugovor u zbirkama *Sunčana obala* i *Prijatelji iz Smogve*. S obzirom na drugi kriterij – kategoriju vremena, ustanovili smo da ove zbirke pripadaju hronološki omeđenoj autobiografiji jer autor piše o stvarnim događajima iz djetinjstva koji su utjecali na njegov život. S obzirom na način oblikovanja diskursa, *Sunčana obala* i *Prijatelji iz Smogve* pripadaju narativno-stilski literariziranoj autobiografiji, jer diskurs ne potiče sumnju u svoju semantičku utemeljenost u životu autora.

Aleksa Mikić je realistički pisac, a to smo dokazali pronalazeći odlike realizma u njegovim pripovijetkama: društvene i socijalne prilike u vidu pisanja o siromaštvu, životu u ruralnoj sredini, služenju drugome, porodičnim odnosima, školskim pričama, odnosima među djecom, životu poslije rata i dr. Pripovijetke su kratke i jasne, s mnoštvom opisa portreta likova.

U drugom dijelu rada bavili smo se ratnom tematikom, stvaranom nakon Drugog svjetskog rata. Većina njegovih djela (zbirke priča *Maramica*, *Dječaci iz odreda*, *Male priče o velikoj djeci*, *Priče o malim borcima*, *Zvonici i daljine*, kao i romani *Pjesma na Konjuhu* i *Djevojčica sa plakata*) pripadaju književnosti s tematikom NOB-a. Utvrdili smo da je autor o djetinjstvu u zbirci *Priče o malim borcima* i romanu *Pjesma na Konjuhu* pisao u kontekstu preobražaja dječaka i djevojčica u borce u Drugom svjetskom ratu. Autor je i sam posvjedočio da je u zbirci *Priče o malim borcima* pisao o stvarnim događajima na bojištu, o djevojčicama i dječacima koji su zaista stradali u ratu, zauzimajući poziciju tzv. sveznajućeg pripovjedača. Mikićeva ratna poetika je angažirana, književnost koja postaje sluškinja ideologije. Dokaz tome su mnoge političke floskule koje veličaju režim na čelu s Josipom Brozom Titom, a

koje junaci u Mikićevim djelima često ponavljaju. Stvaranje narodnih heroja je još jedna karakteristika ovog historijskog perioda i političkog režima, što su pisci tematike NOB-a prenijeli i u književnost. Dijete i rat kao drama djetinjstva predstavljeni su u pojednostavljenoj slici zbivanja, bez psihološke karakterizacije likova, faktografski i dokumentirano. Smrt djeteta zbog otadžbine autor je predstavio prirodno, što smatramo jednom od najvećih grešaka ove literature. Autor je roman *Pjesma na Konjuhu* preradio i ponovo objavio, ali mnoge greške nije ispravio. Društveni, politički i ekonomski položaj žene u Mikićevim djelima ove tematike se znatno mijenja u odnosu na njihov položaj u predratnim zbirkama *Sunčana obala* i *Prijatelji iz Smogve*. Naime, u zbirci pripovijetki *Priče o malim borcima* Mikić piše o djevojčicama koje su se rame uz rame s partizanima borile na frontu, dok u romanu *Pjesma na Konjuhu* autor piše o angažmanu djevojčica u Birčanskoj pionirskoj diviziji, ali i ratu općenito.

Moramo priznati da su djela Alekse Mikića u posljednje vrijeme zaboravljena¹⁵, stoga smatram da sam ovim radom pridonijela značaju njegovog stvaralaštva jer je Mikić jedan od pisaca koji su udarili temelje bosanskohercegovačkoj književnosti za djecu.

¹⁵ Ovdje mislimo na zbirku pripovijetki *Sunčana obala* koja je izbačena iz popisa lektira u osnovnim školama u Kantonu Sarajevo.

Bibliografija

- Hromadžić, Ahmet (1969), *Dječji pisci o sebi*, Veselin Masleša, Sarajevo
- Mikić, Aleksa (1990), *Sunčana obala i Prijatelji iz Smogve*, Veselin Masleša, Svjetlost, Sarajevo
- Mikić, Aleksa (1975), *Pjesma na Konjuhu*, Veselin Masleša, Sarajevo
- Mikić, Aleksa (1981), *Priče o malim borcima*, Mladi dani, Sarajevo

Literatura

- Crnković, Milan (1967), *Dječja književnost: Priručnik za studente pedagoških akademija i nastavnike*, Školska knjiga, Zagreb
- Crnković, Milan i Težak, Dubravka (2002), *Povijest hrvatske dječje književnosti do 1955. godine*, Znanje, Zagreb
- Hranjec, Stjepan (2009), *Ogledi o dječjoj književnosti*, Alfa, Zagreb
- Idrizović, Muris i Jeknić, Dragoljub (1989), *Književnost za djecu u Jugoslaviji*, Književna zajednica Drugari, Sarajevo
- Idrizović, Muris (1983), *Pregled književnosti za djecu u BiH*, Svjetlost, Sarajevo
- Kadrić, Rašida (2010), *Djetinjstvo u bosanskohercegovačkoj priči*, Bosanska riječ, Tuzla
- Kos Lajtman, Andrijana (2014), *Autobiografski diskurs djetinjstva*, Naklada Ljevak, Zagreb
- Majhut, S. Lovrić Kralj (2017), *Josip Pavičić i socrealistički dječji roman*, Radovi Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Požegi, br. 6, str. 59 - 87B.
- Murtić, Edina (2016), *Rat i djetinjstvo u prozi Branka Ćopića*, Sarajevski filološki susreti: Zbornik radova: 2: 244-254
- Murtić, Edina (2018), *Zavičajno-kulturalna semantiziranost autobiografskih sjećanja u djelima bosanskohercegovačkih pisaca za djecu*, Sarajevski filološki susreti: Zbornik radova: 2:245-253
- Težak, Dubravka, (1991), *Hrvatska poratna dječja priča*, Školska knjiga, Zagreb
- Vuković, Novo (1989), *Uvod u književnost za djecu i omladinu*, Univerzitetska riječ, Nikšić

- Ždralović, Amila (2015), *Zabilježene – Žene i javni život Bosne i Hercegovine u 20. vijeku. Drugo, dopunjeno i izmijenjeno izdanje*, Sarajevo Open Center
- <https://www.jergovic.com/ajfelov-most/konjuh-planinom/> , pristup 1.12.2019., 12:45